

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**Право детета на партиципацију у правним
системима Републике Србије и Републике
Хрватске**

(Мастер рад)

Ментор
Проф. др Невена Петрушић

Студент
Марковић Јована
Број индекса: М-033/19-О

Ниш, 2022.

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
I МЕЂУНАРОДНИ ОКВИР ПРАВА ДЕТЕТА НА ПАРТИЦИПАЦИЈУ	4
1. Појам и развој права детета на партиципацију.....	4
2. Елементи права детета на партиципацију.....	5
3. Значај партиципације и најчешћи аргументи за и против партиципације	9
4. Партиципативна права детета	10
4.1. Право детета на слободу изражавања и право детета на приступ информацијама	10
4.2. Право детета на слободу мисли, савести и вероисповести.....	12
4.3. Право детета на слободу удруживања	13
4.4. Право детета на заштиту приватности.....	13
5. Улога и значај Комитета за права детета у контексту права детета на партиципацију	15
6. Право детета на партиципацију у другим међународним докуменатима	16
II ПРАВНИ ОКВИР ПРАВА ДЕТЕТА НА ПАРТИЦИПАЦИЈУ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	19
1. Законодавни оквир права детета на партиципацију у Републици Србији.....	19
1.1. Дефиниција појма „дете“ у законодавству Републике Србије	22
1.2. Право детета на партиципацију у систему социјалне заштите	24
1.3. Право детета на партиципацију у систему здравствене заштите	27
1.4. Право детета на партиципацију у образовном сисетему Републике Србије.....	31
2. Право детета на партиципацију у поступцима у породичноправним стварима	34
2.1. Дете у судским поступцима у породичним стварима.....	36
2.2. Процесне улоге детета у поступцима у породичним стварима	36
2.3. Заступање детета у поступцима у породичним стварима	37
2.4. Информисање детета у контексту слободног изражавања мишљења	38
2.5. Непосредно и посредно изражавање мишљења детета.....	39
2.6. Утицај мишљења детета на одлуку суда	41
3. Остваривање права детета на слободно изражавање мишљења у судској пракси	42
3.1. Циљеви, задаци и предмет истраживања.....	42
3.2. Налази истраживања.....	43
III ПРАВНИ ОКВИР ПРАВА НА ПАРТИЦИПАЦИЈУ У РЕПУБЛИЦИ ХРВАТСКОЈ	47
1. Законодавни оквир права детета на партиципацију у Републици Хрватској	47

<i>1.1. Дефиниција појма „дете“ у законодавству Републике Хрватске.....</i>	<i>49</i>
<i>1.2. Право детета на партиципацију у систему социјалне заштите Републике Хрватске</i>	<i>50</i>
<i>1.3. Право детета на партиципацију у здравственом систему</i>	<i>51</i>
<i>1.4. Право детета на партиципацију у систему образовања</i>	<i>53</i>
<i>1.5. Право детета на партиципацију у поступцима у породичним стварима</i>	<i>55</i>
IV ПАРТИЦИПАЦИЈА ДЕТЕТА У ПРАВНОМ СИСТЕМУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И ХРВАТСКЕ: СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ	59
ЗАКЉУЧАК.....	61
ПОПИС КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ	63
ПОПИС ОСТАЛЕ ИСТРАЖИВАЧКЕ ГРАЂЕ	66
САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ.....	69
SUMMARY AND KEYWORD.....	70
БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА.....	72
УПИТНИК ЗА ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА ИЗ СПИСА ПРЕДМЕТА	73

УВОД

У савременом међународном праву о правима детета партиципација деце у доношењу одлука о питањима која се их се тичу је њихово право, а не привилегија коју им пружају одрасли. Партиципација деце у приватном и друштвеном животу сагледава се као један од услова за стварање и изградњу инклузивног демократског друштва заснованог на људским правима. Партиципација помаже деци да изграде самопоуздање, даје им осећај припадности и важности, те деца развијају комуникацијске вештине и постају социјална бића, док код одраслих партиципација деце подстиче толеранцију, разумевање и поштовање према деци и њиховим потребама и идејама. Упркос законској обавези да се глас детета чује и бројним добробитима које партиципација пружа, често можемо наићи на мишљења да деца нису компетентна или довољно искусна да учествују у доношењу одлука које их се тичу, већ да је одлучивање у рукама одраслих који сматрају да знају шта је најбоље за децу. Овакво схватање произилази из традиционалног схватања поимања детета и детињства,¹ те се деци ретко пружа прилика да изразе своје мишљење и ретко им се обраћа када се доносе одлуке, чак и када се те одлуке тичу њих директно.² Међутим, тежња ка променама у друштву и што већој либерализацији и демократизацији, захтева другачији однос и поступање са децом као људским бићима којима припадају сва људска права и која остварују у складу са својим узрастом и зрелошћу.

Доношењем међународних, регионалних и националних докумената у области дечијих права, она се све више и дубље разрађују са сврхом прихватања и унифицирања правног положаја деце. Конвенција о правима детета³ је допринела да се овом питању другачије приступи и да стереотип по којем мишљење детета није битно, почне да се мења. (Вучковић Шаховић, Петрушић, 2015: 100)

¹ Концепт детињства, бар у изворном смислу означава фазу живота у којој се манифестује посебност детета. Поимање детињства се мења са степеном развоја друштва и формирањем модерне државе. Управо тада се појављују први покушаји да се дете заштити. (Вучковић Шаховић, 2000: 18)

² На пример када је реч о доношењу одређених одлука у школи, просторима за рекреацију, и слично.

³ Конвенција је усвојена резолуцијом 44/25 Генералне скупштине Уједињених нација од 20. новембра 1989. године, наша држава ју је ратификовала 18.12.1990. године. Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, 15/90 и Службени лист СРЈ – Међународни уговори, 2/97. У даљем тексту: КПД.

Конвенција УН о правима детета настала је након израде низа важних уговора о људским правима, великог броја декларација о људским правима и још већег броја резолуција УН о људским правима. Процес кодификације људских права на међународном нивоу започео је формулисањем општих инструмената о људским правима – оних за које се чинило да се претпоставља да ће се одредбе примењивати на сва људска бића. (Grude Flekkøy, Nevenner Kaufman, 1997: 26)

КПД као први међународни документ обавезујућег карактера, који се бави свеобухватним нормирањем права детета, уводи и појам партиципације детета садржан у члану 12 КПД⁴ који је уједно и један од њених симбола и основних принципа.⁵ Усвајањем КПД учињен је велики корак када је реч о развоју међународног права у области права детета и она је постала најважнији међународни документ⁶ у овој области, док сви други документи о људским правима представљају супсидијарни извор права када је реч о правима детета. Конвенција о правима детета се карактерише као иновативна, с обзиром да успоставља нека нова и изазовна права, међу којима је и право детета да изрази своје мишљење. (Вучковић Шаховић, 2011: 8) КПД има јединствену визију односа између деце и одраслих која пркоси традиционалним схватањима тог односа. Та визија огледа се у томе да одрасли (родитељи, усвојитељи, наставници, старатељи, професори, васпитачи, педагози, психолози и др.) који долазе у неку врсту интеракције са децом, немају само заштитничку улогу према њима, већ постају и преговарачи, односно саговорници, те се од одраслих очекује да помогну овом процесу и да мишљење детета вреднују и уваже.

У складу са Конвенцијом, све државе које су је ратификовале су на себе преузеле обавезу да њене одредбе и одредбе ратификованих опционих (факултативних) протокола⁷ интегришу и разраде кроз своје национално законодавство, почев од устава као највишег правног акта државе, преко законских и подзаконских аката, да успоставе адекватну јавну

⁴ Детаљна анализа овог члана биће дата у једном од делова овог рада.

⁵ КПД одређеним правима признаје посебност, односно издиже их на ниво принципа без чијег поштовања ниједно друго право детета не може бити остварено у потпуности. Та права су основни принципи и има их четири, и то: право на недискриминацију (члан 2), право на поштовање најбољих интереса детета (члан 3), право на живот, опстанак и развој (члан 6) и право на партиципацију (члан 12).

⁶ КПД је најшире прихваћени правни инструмент за заштиту људских права, коју је до сада ратификовало 196 држава.

⁷ Усвојена су три опциона протокола, и то: Опциони протокол Конвенције о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима (ОРАС), Опциони протокол Конвенције о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији (ОПРС), Опциони протокол Конвенције о правима детета о комуникацијским процедурама (ОПИС).

политику према деци усвајањем стратегија, националних планова, као и јавност информишу јавност о конвенцијским стандардима путем приручника, водича и брошура које служе бољем разумевању и примени права детета у пракси.

Имајући у виду значај права детета на партиципацију, предмет овог рада је нормативни оквир овог права у Републици Србији и Републици Хрватској. Циљ рада је да се кроз призму савремене теорије о правима детета размотри актуелна правна регулатива права детета на партиципацију, те да се кроз анализу примера из праксе стекне увид у његовом остваривању. Примена компаративног метода ће омогућити да се уоче сличности и разлике у правном регулисању права детета на партиципацију у Републици Хрватској и Републици Србији, државама које су као некадашње републике СФР Југославије своје правне системе градиле на истим поставкама.

Пре него што се приступи анализи законодавства поменутих држава, укратко ће бити објашњен историјски развој, појам и значај права детета на партиципацију, садржина партиципативних права која су прописана КПД и биће приказан кратак преглед међународних докумената који у својим одредбама прописују право детета на партиципацију. У поглављима који се односе на право детета на партиципацију у Републици Србији и Републици Хрватској истражићемо садржину правних аката којима је нормирана партиципација детета, са фокусом на одредбе које се односе на остваривање права детета на партиципацију у области правосуђа,⁸ социјалне заштите, здравства и образовања. Посебна пажња биће посвећена институционалним механизмима заштите овог права.

У раду су коришћени резултати истраживања које је ауторка спровела у Основном суду у Лебану за потребе студијско-истраживачког рада „Право детета на слободно изражавање мишљења.“

⁸ У контексту права детета на партиципацију у саставу правосуђа Републике Србије, биће приказано истраживање које је извршено у Основном суду у Лебану за потребе студијско-истраживачког рада „Право детета на слободно изражавање мишљења.“

I МЕЂУНАРОДНИ ОКВИР ПРАВА ДЕТЕТА НА ПАРТИЦИПАЦИЈУ

1. Појам и развој права детета на партиципацију

Право на партиципацију, тј. право детета да изрази своје мишљење и да се то мишљење узме у обзир у свим поступцима и стварима које га се тичу гарантовано је чланом 12 КПД.⁹ Конвенција о правима детета својим одредбама прописује права на партиципацију деце у члановима од 12 до 17. Члан 12. је кључни члан о праву деце на партиципацију и прописује да деца имају право да изразе своје ставове о питањима која их се тичу. Опште право на изражавање мишљења је оно што се обично подразумева када људи говоре о на праву на партиципацију деце. (Campbell, Rose-Crasnor, 1991: 209) Конвенцијом је гарантована група партиципативних (грађанских и политичких) права (слобода окупљања, право на информисање, слобода изражавања, право на приватност, слобода мисли, савести и вероисповести), што представља новину, јер се по први пут деци гарантују права која су пре тога била „резервисана“ за одрасле. (Вучковић Шаховић, 2000: 18)

Право детета на партиципацију не предвиђају ни Декларација о правима детета из 1924. године,¹⁰ као ни Декларација о правима детета из 1959. године,¹¹ које су претходиле доношењу КПД.

Подизањем права детета на партиципацију на ранг основних права гарантованих КПД, државе чланице КПД преузеле су обавезу да деци омогуће партиципацију у свим сегментима живота. Тиме је право детета на партиципацију са нивоа „добре воље одраслих“ стекло ниво норме међународног права. Упркос томе, право на партиципацију је, у пракси праћено бројним потешкоћама. Право детета на партиципацију је више него било који други принцип, односно право у КПД оспоравано како на теоријском плану, тако и приликом имплементације. Разлог оваквом ставу треба тражити у томе што ово право уводи одређени

⁹ КПД је се састоји од преамбуле и три дела. Преамбула указује на основне принципе Уједињених Нација и одредбе инструмената о људским правима; први део КПД садржи каталог права која се признају детету; други део чине одредбе којима се регулише оснивање и рад Комитета за права детета као надзорног тела КПД и обавезе држава уговорница; док се одредбе из трећег дела тичу потписивања, ратификовања, приступања, ступања на снагу, стављања резерви, измена, отказивања и депоновања КПД. Конвенцијом су обухваћене свих пет категорија људских права, односно права детета: грађанска, политичка, економска, социјална и културна.

¹⁰ Познатија као „Декларација из Женева“, донета под окриљем Друштва народа и дете посматра као људско биће коме увек треба бити пружена помоћ и заштита јер је незрело, слабо и зависно од одраслих.

¹¹ Усвојена је резолуцијом 1386(XIV) Генералне скупштине Уједињених нација, 10. децембра 1959. године.

еквилибријум између деце и одраслих, ставља их у једнак положај и мења традиционалну слику коју одрасли имају о детету. (Врађешевећ, 2008: 67)

Гарантовање права детета на партиципацију једна је од најзначајнијих новина и представља велики корак када је реч о стварању глобалне свести о детету као субјекту који активно учествује у остваривању и заштити права која му припадају. Деца учествујући у доношењу одлука које их се тичу, како у бројним судским и административним поступцима у којима се одлучује о остваривању и заштити њихових права, тако и у доношењу одлука из домена свакодневног живота, остварују утицај на своју околину. Због година детета и његове способности да самостално формира своје мишљење без икаквих утицаја са стране, право детета на партиципацију детета једна је од најконтроверзнијих тема која изазива бројне дискусије и различите ставове међу професионалцима и у лаичкој јавности.

Право детета на партиципацију, као једно од основних права, прописано је чланом 12 КПД.¹² Због значаја који права на партиципацију има у остваривању свих осталих права детета, оно је у савременом међународном праву о правима детета уздигнуто на ранг принципа и представља један од четири основна принципа на којима почивају права детета. Поред права на партиципацију, у круг права која имају карактер принципа спадају и право на живот, опстанак и развој, право на недискриминацију и право на поштовање најбољих интереса детета. (Вучковић Шаховић, 2000: 85)

2. Елементи права детета на партиципацију

Члан 12 КПД утемељује социјални и правни статус детета и на недвосмислен начин обавезује државе да признају и обезбеде право на партиципацију детету. Првим ставом овог члана прописано је да ће стране уговорнице обезбедити детету које је способно да формира своје сопствено мишљење, право на слободно изражавање тог мишљења о свим питањима која се тичу детета, с тим што се мишљењу детета посвећује дужна пажња у складу са годинама живота и зрелашћу детета,¹³ а сходно том циљу, у другом ставу прописује да ће

¹² Током припремних радова на усвајању Конвенције, увођење овог принципа потекло је од стране пољске делегације, али је био знатно шири од касније усвојене формулације, јер се постигао консензус захваљујући предлогу делегације Данске, што је резултирало доношењу наведеног члана. (Вучковић Шаховић, 2000: 109)

¹³ Узрост детета поставља границу до када оно траје, односно даје нам моменат из којег дете прелази у „свет одраслих“, али нам даје и одређене поделе у оквиру самог детињства, које се разликују у зависности од државе до државе. Када говоримо о зрелости и развојним могућностима деце, морамо имати у виду велике

детету бити посебно пружена могућност да буде саслушано у свим судским и административним поступцима који се тичу детета, било непосредно или преко заступника или одговарајућег органа, на начин који је у складу са процесним правилима националног закона.

Овако формулисана партиципација деце садржи правне стандарде, који се различито тумаче, што доводи до неједнакости у нормативном регулисању овог права у различитим државама и неуједначеној пракси. Због тога је Комитет за права детета УН у оквиру своје надлежности да усваја опште коментаре за поједина права детета и изазове у њиховој примени, усвојио Општи коментар бр 12: Право детета да буде саслушано.^{14 15} Општи коментар бр. 12 предвиђа да се ово право не треба сматрати само засебним правом, већ да оно служи као средство за остваривање других права.¹⁶ У овом коментару, Комитет за права детета посебно истиче чињенице које су битне за остваривање овог права, и то:

- Свако дете има право да изрази своје виђење ствари, без обзира на узраст.
- Деца имају право да слободно изразе своје мишљење. Ово подразумева да деца не смеју бити изложена никаквом притиску ни било ком виду манипулације, нити се од њих може захтевати и инсистирати да изразе своје мишљење поводом неког питања, уколико то не желе, већ то треба да буде слободан избор деце.
- Деца имају право да се њихово мишљење чује и уважи у свим питањима која их се тичу и да буде озбиљно размотрено. Иако се члан 12 КПД односи на процесну улогу детета у поступцима, право на партиципацију је много шире, јер обухвата и учешће деце у породици, школи, локалној заједници, итд.
- Деца имају право да изразе своје мишљење у судским и административним поступцима који их се тичу.¹⁷

индивидуалне и културне разлике у погледу узраста на којима се развијају и различите вредности које се придају појму партиципације у различитим друштвеним и културним контекстима. Приликом одлучивања о томе колико пажње треба посветити мишљењу детета и какву тежину то мишљење има, од суштинског су значаја развојне могућности детета, тј. процењени ниво развојних компетенција детета (нпр. способност да разумеју информације, способност да размењују информације, способност да дете схвати значај последице свог учешћа у неком сегменту живота, и др.) – Више у (Врањешевећ, 2008: 70)

¹⁴ УН, OCRC/C/GC/12, 20.07. 2009.године <https://www.refworld.org/docid/4ae562c52.html>

¹⁵ У овом коментару дата је и правна анализа члана 12 КПД о чему ће касније бити речи.

¹⁶ Пар. 2 УН OCRC/C/GC/12,

¹⁷ Више о овоме биће образложено у посебном поглављу који се односи на право детета на партиципацију у контексту правосуђа.

- Дете има право да искаже своје мишљење непосредно или посредно, преко заступника и одговарајућих тела.¹⁸

Члан 12 КПД обавезује државе да детету признају и обезбеде право на партиципацију. Према ставу Комитета за права детета, принцип партиципације је знатно шири од онога што садржи цитирани члан, јер он не стоји самостално, већ је у чврстој узајамној вези са осталим правима детета, а највише са једним основним принципом, а то је принцип најбољег интереса детета,¹⁹ као и са партиципативним правима²⁰, и то: право на слободу изражавања²¹, право на слободу мишљења, савести и вероисповести²², право на слободу удруживања²³, право на заштиту приватности²⁴ и право на приступ одговарајућим информацијама.²⁵ Из свега наведеног, партиципацију у Конвенцији можемо схватити троструко: као један од четири основа принципа КПД, као посебано право и као саставни део групе партиципативних права.

Ради потпунијег разумевања права детета на партиципацију, неопходно је дефинисати два појма, а то су: *дете* и *партиципација*.

Под појмом *детета* се подразумева свако људско биће које није навршило осамнаест година живота, уколико се, по закону земље који се примењује на дете, пунолетство не стиче раније.²⁶ Оваквим дефинисањем појма детета, Конвенција даје могућност државама да у својим националним законодавствима одреде нижи узраст који је потребан за стицање пунолетства. Конвенција престанак статуса детета везује за старост од 18 година и за моменат стицања пуне пословне способности. У извесном броју држава, 18 године је граница и за стицање активног и пасивног бирачког права, права за отварање рачуна у пословној банци и слично. У питању су права, обавезе и одговорности за које се

¹⁸ Пар. 2 УН ОСРС/С/ГС/12,

¹⁹ Принцип најбољег интереса детета је формулусан чланом 3 КПД. Његова суштина огледа се у томе да постоји обавеза државе и институција да у свим поступцима који се баве децом, првенствено узимају у обзир најбољи интерес детета. (Вучковић Шаховић, 2000: 98)

²⁰ Партиципативна права су грађанска и политичка права детета која су испреплетана, тј чине део принципа партиципације садржаног у члану 12 КПД. - УН, ОСРС/С/ГС/12, 20.07. 2009. године

²¹ Члан 13 КПД,

²² Члан 14 КПД,

²³ Члан 15 КПД,

²⁴ Члан 16 КПД,

²⁵ Члан 17 КПД

²⁶ Члан 1 КПД.

сматра да их са пуном пажњом може остварити довољно зрела особа, свесна последица својих дела. (Ћорић, 2019: 33-34)

Дефиниција детета је од великог значаја, јер иако су права детета универзално прихваћена и недељива, за остваривање и вршење неких права детета, као што је право детета на партиципацију, потребно је одредити старосну границу.²⁷ То је један од разлога због којих је неопходно да на нивоу сваке државе постоји закон који даје универзалну дефиницију детета која се примењује на целој територији одређене земље.

Филозофи, историчари и наставници можда мисле на различите концепте када говоре о „детету“ и „детењству“. Можда се оно што се генерално доживљава као дете или 'детењство' заправо односи само на оно што се у западном свету сада назива 'предшколска деца' и уопште није универзалан концепт. Пре само 100 година на децу се гледало не као на будуће одрасле, већ као на мале или минијатурне одрасле особе. Ово је била једна од неколико могућих перцепција деце. Други примери укључују схватање деце као родитељског осигурања за бригу када остаре, као доприносиоца породичној економији, као имовину са којом родитељи могу да раде како желе. (Grude Flekkøy, Nevener Kaufman, 1997: 12)

Партиципацији се последњих деценија посвећује велика пажња, а упркос томе, изазива много недоумица и различитих тумачења. Партиципација се састоји из две компоненте, и то: *stricto sensu*, право детета да буде саслушано како гласи формулација члана 12, и право на партиципацију, које је шире и које је у складу са идејом да дете, као актер у сопственом животу и члан породице, заједнице и државе, мора да узме активно учешће у породичном и друштвеном животу. (Вучковић Шаховић, Петрушић, 2015: 101) Сама реч „партиципација“, која потиче од латинске речи *participare*, значи делити нешто, учествовати у нечему. Сагласно томе, партиципација је активан процес укључивања деце у питања која их се тичу, у акцијама за које су достигла одређени степен зрелости, без обзира на то ко је покретач тих акција, одрасли или деца. Партиципација представља једну врсту сарадње, дијалога, консултације и комуникације која је заснована на узајамном поштовању и дељењу информација.

²⁷ Дефиниција детета је од значаја и за следећа права: право детета на недискриминацију, права на живот, опстанак и развој, право на уважавање најбољег интереса детета, право на здравље, посебно пристанак на лечење, право на образовање и др.

3. Значај партиципације и најчешћи аргументи за и против партиципације

Партиципација деце представља средство за отварање других права детета. Она има кључну улогу у развијању способности деце да уче и стичу нова знања и вештине, да комуницирају и развијају садржајне односе са другима. Сем тога, за дете је важна партиципација јер развија просоцијално понашање и низ других компетенција које су од значаја за демократско друштво: да учи, јасно изражава своје и слуша мишљење другог, да научи да „функционише у групи и колективу, да делује у духу поштовања и сарадње, стиче вештине договарања и преговарања са другима, проналази конструктивна решења проблема, као и да критички мисли и буде самостално и одговорно“. (Врањешевић, 2007: 70) У литератури се наводи да „Дете које активно учествује у стварима које га се тичу, развија висок степен самопоуздања и самопоштовања, толеранције, креативности, уважавања других, спремније је да прихвати одговорност за спровођење одлуке јер разуме разлоге њеног доношења, као и последице њеног неостваривања. Слушајући различита мишљења, дете учи да сагледава појаве из различитих перпектива и развија осећај за друштвену правду.“ Из свега наведеног, закључује се „партиципација није сама себи крајњи исход, стање или циљ, већ један континуиран процес и не може се свести на активност која је изолована од свих осталих права детета. Она не користи само деци, не представља једносмерну добит, већ је од значаја и одраслима јер на тај начин могу боље да разумеју оно што је важно детету, стварају јаснију и потпунију слику о проблемима са којима се деца свакодневно суочавају и омогућава им се да свет посматрају из перспективе детета, те да могу адекватно да одговоре на потребе и права детета“. (Врањешевић, 2008: 70-71)

Говорећи о партиципацији детета, не могу се изоставити ни бројни аргументи који се наводе против овог права. Неки од честих аргумената против партиципације су следећи: прихватањем овог права деца се оптерећују и ускраћује им се безбрижно детињство; деца морају прво да науче шта је одговорност, а затим да им се пружи могућност да учествују у доношењу одлука; партиципација деце се може негативно одразити на стабилност породице и ауторитет одраслих; деца нису заинтересована за остваривање партиципативних права, јер су свесна да још нису довољно спремна за партиципацију, као и да деца нису довољно компетентна да доносе одлуке. (Врањешевић, 2008: 70-71)

Међутим, највећа „кочница“ у остваривању овог права је традиционално схватање детета и концепта детињства, заштитничкој улози коју одрасли имају према деци, недостатак знања о садржини права детета како код деце, тако и код одраслих (родитеља, стручњака, лекара, правника, психолога) и непружање прилике деци да искажу свој став о многим аспектима живота, а да при том не снесу никакве последице због кршења права детета. (Вучковић Шаховић et al. 2015: 104-107)

4. Партиципативна права детета

У овом поглављу биће речи о групи права која имплицитно или експлицитно подразумевају партиципацију, а то су: *право на слободу изражавања, право на слободу мишљења, савести и вероисповести, право на слободу удруживања, право на заштиту приватности и право на приступ одговарајућим информацијама*. Партиципативна права детета су један од аспеката КПД о којима се највише расправља и испитује откако су је усвојиле УН 1989. (Lansdown, 2010, 11) Оно што је заједничко овим партиципативним правима је то да пре КПД није постојао ниједан документ који ова права изричито признаје детету, већ су она припадала само одраслима. С обзиром на ту чињеницу, спорно је да ли и у којој ће мери државе уговорнице признати деци партиципативна права, пре свега имајући у виду различите традиције и културе тих држава.²⁸ Но, усвајањем КПД и њеном ратификацијом, државе уговорнице преузимају обавезу да својим законским прописима регулишу ова права у складу са КПД.

4.1. Право детета на слободу изражавања и право детета на приступ информацијама

Право детета на слободу изражавања²⁹ и право на приступ информацијама кључни су предуслови за потпуно остварење права из члана 12 КПД.

У природи је сваког човека, па и детета, да тежи различитим врстама слобода (нпр. кретања, удруживања, мишљења идр). Право на слободу мишљења је темељ демократског

²⁸ На нека права су државе ставиле резерву. Нпр. на право детета на слободу мисли, савести и вероисповести, резерву су ставиле Бангладеш, Алжир, Малезија, Мароко, Сингапур и др.

²⁹ Право на слободу изражавања признато је и Универзалном декларацијом о људским правима, Пакту о грађанским и политичким правима, Европском конвенцијом о људским правима, и многим другим међународним документима који се баве људским правима.

друштва и спада у ред грађанских права. Ово право је формулисано у члану 13. КПД и обухвата „слободу детета да тражи, прима и даје информације и идеје свих врста без обзира на границе, било усмено, писмено или штампано, у уметничкој форми или преко другог средстава информација по избору детета.“ Цитирани члан утврђује право детета да га држава уговорница не ограничава у мишљењу које има или које изражава и намеће обавезу државама уговорницама да се уздрже од мешања у изражавање овог мишљења,³⁰ тако да ово право не захтева никакво ангажовање државе.

Право детета на слободу изражавања подлеже општим ограничењима. То је прописано у чл. 13. ст. 2. КПД, у којем се наводи да ово право може бити ограничено из разлога утврђених законом и само ако је то неопходно ради поштовања права или угледа других или ради заштите националне безбедности или јавног поретка или јавног здравља или морала (чл. 13. ст. 2. КПД).

Право детета на слободу изражавања и право детета на слободно изражавање мишљења се често поистовећују, али је реч о два различита права. Без права на слободу изражавања из члана 13, члан 12 КПД могао би да се схвати у чисто процесном смислу, а захваљујући слободи изражавања, партиципација постаје саставни део грађанских и политичких права која се гарантују детету. Главна разлика између два постојећа права у Конвенцији, права на изражавање мишљења и права на слободу изражавања, јесте та што се прво превасходно односи на приватну сферу живота, док се друго односи на јавну сферу. Али их није лако раздвојити, управо због формулације општег принципа, која гласи „о свим питањима које се тичу детета“, која се може широко тумачити. (Вучковић Шаховић et al. 2015: 118) Ово право је деци углавном ограничено или га чак и немају, нарочито у школама, државним институцијама, медицинским установама и другим установама.

Слобода изражавања и слобода тражења, добијања и пружања информација и свих врста идеја укључује приступ поузданим, благовременим и потпуним информацијама. (Вучковић Шаховић et al. 2015: 119) Управо се чланом 17 уређује право на приступ информацијама путем средстава јавног информисања. Право да се траже информације, да оне добију и пруже подразумева да информације буду тачне, поуздане, благовремене и комплетне, како би деца могла да делују у смислу заштите и остваривања својих права. У Општем коментару бр. 12, Комитет је стао на становиште да је остваривање овог права

³⁰ Par. 81 УН ОССР/С/С/12

повезано са делотворним остваривањем права детета на изражавање мишљења, као и да је деци потребан приступ подацима о свим питањима која их се тичу.

4.2. Право детета на слободу мисли, савести и вероисповести

Слобода мисли, савести и вероисповести³¹ представља животну значајно људско право. Свако људско биће, укључујући и дете, има право на слободу мисли, савести и вере, што подразумева и укључује слободу промене вере или убеђења и слободу да човек било сам или у заједници, јавно или приватно, манифестује своју веру или убеђење путем верских обреда и на друге начине. Право на слободу мисли, савести и вероисповести налази се у свим инструментима међународног права која се тичу људских права.³² Приликом израде нацрта Конвенције, ово је било једно од најконтраверзнијих питања.³³ Упркос томе, дошло је до усвајања члана 14 КПД којим је истакнуто да ће *„стране уговорнице поштовати право детета на слободу мисли, савести и вероисповести“*, као и да *„ће поштовати права и обавезе родитеља и, у одређеним случајевима, законских старатеља, ради усмеравања детета на остваривање његовог права на начин који је у складу са развојним способностима детета.“*

Право на слободу мисли, савести и вероисповести подлеже одређеним ограничењима,³⁴ само уколико су неопходна да се у једном демократском друштву заштите живот и здравље људи, као и друга права која су гарантована Уставом и другим правним актима одређене државе.³⁵

³¹ Ове слободе припадају свим људима, без разлике, моралног су порекла и потичу из нормативног поретка који је изнад свих држава, те се морају поштовати без обзира на то да ли их државе признају.

³² Предвиђено је Међународним пактом о грађанским и политичким правима, Европском конвенцијом о људским правима, Америчком конвенцијом о људским правима, и др.

³³ Пре свега, до овога је дошло из више разлога, и то: због традиције и праксе да о вероисповести детета одлучују родитељи, у појединим државама постоји вера која је проглашена државном, што је случај са земљама у којима преовлађује мислиманска вера, односно становништво. Након усвајања овог права које је нормирано чланом 14 КПД, бројне исламске државе ставиле су резерву у погледу овог члана.

³⁴ Чл. 14 ст. 3 КПД прописано је право детета на вероисповест може да подлеже ограничењима која су одређена законом и ако су потребна да заштите јавну сигурност, поредак, здравље или морал и основна права и слободе других.

³⁵ Због традиционалног схватања које је заступљено широм света о томе да деца наслеђују веру својих родитеља, питање је у којој ће мери државе заиста признати ово право деци.

4.3. Право детета на слободу удруживања

Слобода удруживања и мирног окупљања су претпоставке сваког демократског друштва. Ниједан међународни уговор изричито не дефинише појам удруживања, али право на удруживање има третман фундаменталног људског права, које омогућава добровољно и привремено окупљање одређеног броја људи који су повезани истим циљевима и идејама. Право на слободу удруживања и слободу мирног окупљања је политичко, економско и социјално право, које омогућава људима да заједничким снагама раде на остваривању својих идеја кроз разне организације (политичке, културне, верске, невладине и друге организације). (Вучковић Шаховић et al. 2015: 127-129)

Док партиципација деце у члану 12 Конвенције подразумева права појединаца на изражавање мишљења, слободе деце на удруживање и мирно окупљање додају групну, односно колективну димензију. (Вучковић Шаховић et al. 2015: 127) У члану 15 КПД стоји да се државе уговорнице *обавезују да признају детету слободу удруживања и мирног окупљања*, као и да *остваривању ових права не могу бити постављена никаква ограничења, осим она која су у складу са законом и која су неопходна демократском друштву и у интересу су националне сигурности или јавне безбедности, јавног поретка, заштите јавног здравља или морала или заштите права и слободе других*. Деца чешће уживају право на мирно удруживање, које имплицира нека друга права детета, као што су *право да се оснује удружење, да му се придружи или да се удружење напусти*. Може се рећи, а и кроз праксу видети, да деца ово своје право највише остварују у оквиру школа и организација које постоје у образовном систему. Такође, са развојем технологије и дигиталног света, омогућено је деци да се кроз разне платформе које постоје на интернет мрежи организују или придруже различитим групама, које доносе бенефите, али и велике ризике за децу, јер представљају недовољно истражено и непоуздано место за остваривање овог права.

4.4. Право детета на заштиту приватности

Право на приватност је основно људско право које подразумева трајно власништво човека, а обухвата личне податке у духовном, интелектуалном, културном и материјалном смислу. Приватност представља атрибут слободе човека. Право на приватност обухвата

широк спектар права, попут права на поштовање приватног и породичног живота, право на поштовање преписке и право на поштовање части и угледа. (Вучковић Шаховић et al. 2015: 131)

Конвенција о правима детета гарантује право детета на приватност, и то чланом 16 који јасно предвиђа да ниједно дете неће бити изложено произвољном или незаконитом мешању у његову приватност, породицу, дом или преписку или незаконитим нападима на његову част и углед, односно да свако дете има право на законску заштиту против таквог напада или мешања. КПД гарантује право детета на приватност које важи како у оквиру породице, тако и у другим областима живота детета, на пример у оквиру здравства или школе. Остваривање овог права у оквиру породице представља велику и прилично ирационалну претњу родитељском ауторитету. О приватном животу детета није до скоро било замисливо да се говори, а чак и данас у многим деловима света није могуће да дете ужива ово право и да га држава штити од кршења. (Вучковић Шаховић et al. 2015: 132-141)

Право детета на приватност изложено је честим кршењима од стране средстава јавног информисања, затим се као облик угрожавања приватности везује и за физичко кажњавање у школама, у неким случајевима вршења медицинских експеримената над децом, и др. (Вучковић Шаховић et al. 2015: 138-139)

Заштитник грађана, у свом Редовном годишњем извештају³⁶ за 2017. годину, бележи да се деца у медијским садржајима све више препознају као жртве насиља, укључујући и случајеве када су сведоци његовог извршења у породици. Насупрот томе, таблоидни начин извештавања о насиљу у породици или школи карактерише и објављивање података на основу којих се може утврдити идентитет детета и којима се крши његово право на приватност. Међутим, на овакво поступање медија, по правилу изостаје адекватан одговор орган власти, надлежних за надзор над поштовањем медијских прописа који садрже бројне заштитне одредбе у односу на децу.³⁷

³⁶ Редовни годишњи извештај Заштитника грађана за 2017.годину, стр. 5, преузето 29.03.2022.године <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/5671/Godisnji%20izvestaj%20za%202017.%20godinu.pdf>

³⁷ Посебан извештај Заштитника грађана „Стање права детета у Републици Србији“ израђен је уз подршку Дечјег фонда Уједињених нација (УНИЦЕФ) 2018, стр. 70. Доступно на: <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebnii-izvestaji/5949-p-s-b-n-izv-sh-z-sh-i-ni-gr-d-n-s-nju-pr-v-d>

5. Улога и значај Комитета за права детета у контексту права детета на партиципацију

Оснивање Комитета за права детета представља најзначајнији корак у правцу унапређења, заштите и реализације права детета у свету, јер је његовим оснивањем по први пут предвиђен посебан механизам за свеобухватан надзор над остваривањем права детета.³⁸ Да би Комитет остварио свој задатак који обухвата надзор над имплементацијом права детета, установљена је обавеза држава да подносе редовне периодичне извештаје у којима указују на потешкоће и околности које утичу на испуњавање обавеза које су преузеле потписивањем КПД, а поводом којих Комитет усваја закључна разматрања³⁹ која нису правно обавезујућа, али пружају смернице државама ка напретку у потпуној реализацији права прописаних КПД. Ради олакшавања извршења ове обавезе, Комитет је усвојио Општи коментар бр. 5: Опште мере за спровођење Конвенције.⁴⁰

Када говоримо о раду Комитета и његовом доприносу остваривању права детета на партиципацију, најзначајније је усвајање Општег коментара бр. 12: Право детета да буде саслушано. Циљеви његовог усвајања су повећање разумевања члана 12 КПД и његовог утицаја код влада, одговорних служби, невладиних организација и друштва у целини; разрада опсежног законодавства, прописа и поступака неопходних за постизање пуне примене члана 12, истицање позитивних приступа у примени овог члана и предлагање основних захтева за одговарајуће начине на које би се посветила дужна пажња о свим питањима која се тичу деце.⁴¹ У овом Општем коментару извршена је правна анализа текста члана 12 КПД, односно термина коришћених у овом члану, како би се државама уговорницама олакшала примена овог права. Као што је раније већ речено, Комитет за права детета анализирао је и интерпретирао значење свих појмова који су коришћени у формулацији члана 12 „обезбедиће“, „способно да формира своје мишљење“, „право слободног изражавања тог мишљења“, „о свим питањима која се тичу детета“, „с тим

³⁸ Члановима 43, 44 и 45 утврђују се основне активности Комитета, а то су надзор над имплементацијом права детета и подстицање имплементације КПД у националним законодавствима држава уговорница.

³⁹ Комитет на основу извештаја добијених од држава, усваја закључна разматрања која чине бројне опсервације о стању права детета у датој држави, о факторима које отежавају њено имплементирање и спровођење и низ препорука упућених тој држави како би се указало на главне проблеме и могућа решења која држава може да примени на путу ка остваривању ових права.

⁴⁰ УН, Општи коментар број 5: Опште мере за спровођење Конвенције, CRC/GC/2003/5, 27. новембар 2003. Доступно на: <https://www.refworld.org/docid/4538834f11.html>

⁴¹ Par. 8 УН OCRC/C/GC/12

што се мишљењу детета посвећује дужна пажња у складу са годинама живота и зрелошћу детета“. Тиме је Комитет ближе разрадио садржај и домете принципа партиципације и на тај начин олакшао примену овог права и пружио смернице ка бољем и ефикаснијем имплементирању овог права.⁴²

6. Право детета на партиципацију у другим међународним докуменатима

У међународном праву људска права представљају садржину бројних међународних докумената. Неки међународни документи се баве правима свих људских бића, самим тим су њихове одредбе релевантне и за децу, док су у неким садржана само права детета. Међународни документи који се баве правима детета могу имати обавезујући и необавезујући карактер (*soft law*).⁴³

Права детета у суштини нису различита од људских права, нити је различит основ ових права, већ се разликују поједина, специфична права детета, предвиђена као посебна врста заштите права детета, а од значаја је и заштита оних права детета чије је кршење уско повезано са старим традиционалним обрасцима који су у супротности са данашњим схватањем детета и детињства.

Партиципативна права гарантована су Универзалном декларацијом о људским правима⁴⁴ и то као право на слободу мисли, савести и вероисповести,⁴⁵ право на слободу мишљења и изражавања мишљења⁴⁶ и право на слободу мирног окупљања и удруживања.⁴⁷ Међународним пактом о грађанским и политичким правима⁴⁸ партиципативна права су

⁴² Par. 15-39 УН ОСРС/С/СР/12

⁴³ Правно обавезујући међународни документи након процеса ратификације постаје саставни део правног поретка једне државе, док усвајањем правно необавезујућих међународних докумената, државе преузимају одређену моралну обавезу да их поштују. Иако немају обавезујућу правну снагу представљају веома важне документе, и препознатљиви су као резолуције, декларације, упутства, смернице, итд.

⁴⁴ Универзална декларација о људским правима (Генерална скупштина УН, 1948) Доступно на: <https://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/medjunarodna-dokumenta/UJEDINJENE-NACIJE/univerzalnadeklaracijalat.pdf>

⁴⁵ Члан 18 Универзалне декларације о људским правима

⁴⁶ Члан 19 Универзалне декларације о људским правима

⁴⁷ Члан 20 Универзалне декларације о људским правима

⁴⁸ Усвојен и отворен за потписивање и ратификовање или приступање резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 2200А (XXI) од 16. децембра 1966 године. Ступио на снагу 23. марта 1976. године у складу са чланом 49. Службени лист СФРЈ (Међународни уговори) Бр. 7/1971.

гарантована у члановима 18 и 19, прописана као право свакога на слободу мишљења, савести и вероисповести, и право на слободу мишљења.⁴⁹

Регионалне организације закључују споразуме о људским правима и правима детета и стварају сопствене системе надзора над применом обавеза страна уговорница у склопу са специфичним потребама средине у којој делују. (Вучковић Шаховић, 2000: 58)

Поменућемо регионалне правне изворе који су најзначајнији у области права детета на партиципацију, а који су донети под окриљем Савета Европе,⁵⁰ регионалне међународне организације у оквиру које су усвојени бројни међународни уговори о људским правима и правима детета и успостављен система надзора над њиховом применом.⁵¹

У државама чланицама Савета Европе деца уживају широк дијапазон људских права која су нормирана КПД, Европском конвенцијом о људским правима и другим међународним инструментима људских права. У та права спадају грађанска, политичка, социјална, економска и културна права. Савет Европе штити и подстиче људска права, а самим тим и права детета и свој рад у области права детета заснива на четири основна принципа која су утврђена Конвенцијом о правима детета. У оквиру свог деловања, Савет Европе је усвојио препоруке и стратегије.⁵²

Европском конвенцијом о остваривању дечијих права, која је усвојена 25. јануара 1996. године, обезбеђују се процесне претпоставке за положај детета у судским и административним поступцима. Конкретно, за право детета за изражавање мишљења од значаја је члан 3 смештен у друго поглавље Европске конвенције под називом „Процесне мере за промовисање остваривања дечијих права“. Њиме је прописано да ће детету које се

⁴⁹ Право на изражавање мишљења обухвата слободу тражења, примања и ширења обавештења и идеја сваке врсте, без обзира на границе, било усмено, писмено, путем штампе или у уметничком облику, или ма којим другим средством по свом избору.

⁵⁰ Савет Европе је међународна организација европских земаља чије је седиште у Палати Европе у Стразбуру. Оснивачки акт СЕ је Статут Савета Европе, потписан у Лондону, 5. маја 1949. године. СЕ има 47 држава чланица и 5 држава које имају статус посматрача (Канада, Света Столица, Јапан, Мексико, САД) и Израел који има статус посматрача само у Парламентарној скупштини СЕ. Република Србија је чланица Савета Европе од 3. априла 2003. године и има Сталну мисију при Савету Европе у Стразбуру. Делегацију Србије у Парламентарној скупштини Савета Европе чине седам чланова и седам заменика, који су посланици у Народној скупштини Републике Србије.

⁵¹ Постоје и друге регионалне организације које су усвојиле документе о људским правима и правима детета, као што су: Организација афричког јединства, Организација америчких држава, идр.

⁵² Стратегије су резултат опсежних консултација са државама чланицама, цивилним друштвом, заштитницима деце, другим међународним организацијама, као и са самом децом. Од значаја је и Стратегија за права детета за период од 2012. године до 2015. године, али обзиром да се односи на период од пре 6 година, о овој стратегији неће бити речи.

према унутрашњем законодавству земље сматра довољно способним за разумевање, у свим поступцима пред правосудним органима, који се односе на дете, бити призната следећа права: да добије све релевантне информације, да буде консултовано и да изрази своје погледе, као и да буде информисано о могућим последицама поступања у складу са тим погледима и могућим последицама сваке одлуке.⁵³ Наведени члан је под тачком А., у којем је поред члана 3, и другим члановима разрађено право детета на партиципацију.⁵⁴ Овим одредбама се обезбеђује проширивање дечијих права у судским и административним поступцима.

Савет Европе је 1984.године донео *Препоруку о родитељским дужностима*, а њена основна идеја је да се помогне родитељима да схвате и конкретизују нову област аутономиједетета и већих капацитета детета да учествује у доношењу одлука које га се тичу.

Право детета на партиципацију предвиђено је и *Стратегијом Савета Европе за права детета (2016-2021)*.⁵⁵ У оквиру једне од пет приоритетних области Стратегије под називом „*Партиципација за сву децу*“, наводи се да сва деца имају право да изнесу своје мишљење и да оно буде узето у обзир у свим стварима које их се непосредно тичу и да се њиховом мишљењу посвети дужна пажња у складу са узрастом и степеном зрелости, како појединачно, тако и у групи. Савет Европе тежи ка томе и улаже потребне напоре да допре до деце и да обезбеди већу партиципацију у школама и посредством школа, на тај начин што ће пружити подршку за развој образовања о грађанству и људским правима у својим државама чланицама, а у оквиру примене Повеље о образовању за демократско грађанство и образовање о људским правима.⁵⁶

Поред многобројних докумената донетих на нивоу Европске уније, од значаја су и Конвенција за заштиту људских права и основних слобода⁵⁷ и Европска конвенција о остваривању дечијих права.⁵⁸

⁵³ Члан 3 Европске конвенције о остваривању дечијих права

⁵⁴ У оквиру другог поглавља, под тачком А, прописано је и право детета да тражи именовање специјалног заступника и друга процесна права детета.

⁵⁵ Стратегијом су утврђени приоритети у области људских права Савета Европе за период од 2016. до 2021. годину. За област права детета предвиђено је пет приоритетних области, и то: једнаке могућности за сву децу, партиципација за сву децу, живот без насиља за сву децу, правосуђе по мери детета за сву децу и права детета у дигиталном окружењу - <https://www.coe.int/en/web/children>

⁵⁶ Усвојена је у оквиру препорука Савета Министра CM/Rec (2010)7.

⁵⁷ Конвенција за заштиту људских права и основних слобода (Рим, 4.новембра 1950.године)

⁵⁸ Европска конвенција о остваривању дечијих права (Стразбур, 25.јануар 1996. године)

II ПРАВНИ ОКВИР ПРАВА ДЕТЕТА НА ПАРТИЦИПАЦИЈУ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

1. Законодавни оквир права детета на партиципацију у Републици Србији

У складу са Уставом РС,⁵⁹ општеприхваћена правила међународног права и потврђени међународни уговори саставни су део правног поретка Републике Србије и непосредно се примењују, при чему потврђени међународни уговори морају бити у складу са Уставом.⁶⁰

Права која су садржана у КПД и другим ратификованим међународним документима о људским правима и правима детета, уређена су низом посебних републичких закона које доносе надлежни државни органи. Република Србија као правни следбеник Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Савезне Републике Југославије и Државне заједнице Србије и Црне Горе, чланица је скоро свих међународних уговора о људским правима, укључујући и Конвенцију о правима детета.⁶¹ Последњих неколико година, Република

⁵⁹ Устав Републике Србије („Службени гласник РС“ бр. 98/2006, 115/2021) у даљем тексту УРС

⁶⁰ Члан 16 ст. 2 УРС.

⁶¹ Републику Србији обавезују Повеља УН, Универзална декларације о људским правима и чланица основних међународних уговора у области заштите људских права: Међународни пакт о грађанским и политичким правима и његова оба факултативна протокола (Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима „Службени лист СФРЈ“, број 7/1971-73 и Закон о потврђивању Другог факултативног протокола уз Међународни пакт о грађанским и политичким правима, који има за циљ укидање смртне казне (Закон је објављен у "Службеном листу СРЈ - Међународни уговори", бр. 4/2001 од 27.6.2001. године.), Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (усвојен Законом о ратификацији Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима "Сл. лист СФРЈ", бр. 7/71), Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака и њеног факултативног протокола (усвојен Законом о ратификацији Конвенције против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори“, број 9/91 и Закон о ратификацији Опционог протокола уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака Закон је објављен у "Службеном листу СЦГ - Међународни уговори", бр. 16/2005, 2/2006 и Службеном гласнику РС - Међународни уговори", бр. 7/2011), Међународна конвенције о укидању свих облика расне дискриминације (усвојен Законом о ратификацији Међународне конвенције о укидању свих облика расне дискриминације "Сл. лист СФРЈ", бр. 31/67), Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена и њеног факултативног протокола (усвојен Законом о ратификацији Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена и њеног факултативног протокола "Сл. лист СФРЈ - Међународни уговори", бр. 11/81 и Закон о потврђивању опционог протокола уз Конвенцију о елиминисању свих облика дискриминације жена "Сл. лист СРЈ - Међународни уговори", бр. 13/2002), Конвенција о правима особа са инвалидитетом и њен факултати протокол (усвојен Законом о ратификацији Конвенције о правима особа са инвалидитетом и њеног опционог протокола "Сл. гласник РС - Међународни уговори", бр. 42/2009), и најважније за тему која је анализа овог рада је КПД и њени факултативни протоколи (усвојен Законом о ратификацији Конвенције УН о правима детета, "Сл. лист СФРЈ - Међународни уговори", бр. 15/90 и "Сл. лист СРЈ - Међународни уговори", бр. 4/96 и 2/97).

Србија је настојала да своје национално законодавство усклади са међународним стандардима у области права детета. У том циљу усвојила је низ закона и стратешких докумената који се баве правима детета и њиховим остваривањем.

За право детета на партиципацију од значаја су уставне норме, као и закони који се посредно баве овим правом, и то: Породични закон⁶², Закон о основама система образовања и васпитања,⁶³ Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја,⁶⁴ Закон о удружењима,⁶⁵ ⁶⁶ Закон о социјалној заштити,⁶⁷ и др. За област права детета у Републици Србији, релевантно је око 80 закона из различитих области и материја. Међутим, у нашем правном систему и даље не постоји ниједан закон који би на свеобухватан начин регулисао право детета на партиципацију у свим областима живота детета, већ се ово право изричито признаје законима у оквиру различитих области у којима се дете јавља као субјекат права.⁶⁸ Породични закон је регулисао само изванредан број права детета гарантованих Конвенцијом. Бројна права детета предмет су регулативе других посебних домаћих прописа. (Палачковић, 2006а:23) У Закључним разматрањима⁶⁹ Комитета за права детета упућених Републици Србији у односу на питање законодавних мера, Комитет је похвалио напредак РС у законодавним реформама у односу на унапређење људских права и права детета, и истакао је потребу за даљом хармонизацијом националних прописа са КПД. Комитет је изразио забринутост због непотпуне усклађености законодавства Србије са КПД, као и због непостојања закона који би на свеобухватан начин регулисао права детета у Републици Србији, те је препоручио да се доносе закон о правима детета.

⁶² Породични закон (“Службени гласник РС“, бр.18/2005, 72/2011, и др и 6/2015), у даљем тексту ПЗ

⁶³ Закон о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС“ бр.88/2017, 27/2018-др.закон, 10/2019 и 6/2020) у даљем тексту ЗОСОВ

⁶⁴ Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја (“Службени гласник РС“, бр.120/2004, 54/2007, 104/2009 и 36/2010)

⁶⁵ Закон о удружењима (“Службени гласник РС“, бр. 51/2009, 99/2011 и 44/2018)

⁶⁶ У чл. 10 ст.3 Закона о удружењима признато је оснивање удружења детету старијем од 14 година, при чему је потребна и сагласност његовог законског заступника, у чл. 19 ст. 2 истог закона прописано да се свако физичко лице може учланити у удружење, независно од година старости, док је у ст. 3 истог члана прописано да уколико малолетно лице није навршило 14 година живота, изјаву о приступању у удружење не даје дете лично, већ његов законски заступник, а уколико је дете старије од 14 година, оно даје лично изјаву, уз сагласност његовог родитеља, односно законског заступника.

⁶⁷ Закон о социјалној заштити (“Сл. гласник РС“ бр.24/2011)

⁶⁸ Неопходно је донети свеобухватни закон о правима детета који прокламује основне принципе КПД, садржи каталог права детета и предвиђа механизме за заштиту права детета. Усвајање оваквог закона допринело би хармонизацији права детета на националном нивоу.

⁶⁹ Закључна разматрања Комитета за права детета - CRC/C/SRB/CO/2-3 од 03.02.2017. године https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRC/Shared%20Documents/SRB/CRC_C_SRB_CO_2-3_26579_E.pdf

У складу са препорукама Комитета, Министарство за рад, запошљавање, борачка права и социјална права је формирао Радну групу за припрему Нацрта закона о правима детета и Заштитника права детета.⁷⁰ Основни циљеви доношења овог закона су: остваривање права детета и утврђивање обавеза органа јавне власти, правних и физичких лица ради остваривања права детета, начини и поступци заштите права детета, успостављање и регулисање рада Заштитника права детета, као независне институције за промоцију, унапређење и заштиту и остваривања права детета, успостављање јединствених критеријума и стандарда за остваривање најбољег интереса детета у свим областима живота и развоја детета и стварање услова за њихову примену, успостављање мера за остваривање и заштиту права детета, утврђивање посебних права детета и основних начела у поступцима у којим деца учествују пред судовима, државним органима и другим организацијама које врше јавна овлашћења.⁷¹ (Церовић, 2019: 8)

Нацртом закона предвиђено је и право детета на мишљење и уважавање мишљења. Према чл. 13. Нацрта, свако дете, без обзира на узраст има право да слободно изрази своје

⁷⁰ Одредбе Нацрта се у потпуности ослањају на међународно право које је Србија прихватила, уз уважавање специфичности које произилазе из правног и културног контекста наше земље, доступно на: <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/070619/070619-vest15.html>

⁷¹ Нацрт о закону права детета достављен је Поверенику за заштиту равноправности ради давања мишљења. Поступајући у складу са својом надлежношћу, по допису Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална права, Повереник је до Мишљење о Нацрту закона о правима детета, у коме наводи је након детаљне анализе стао на становиште да Нацрт закона садржи нека добра решења (учешће детета у поступку, и др), али да она нису ни довољно ни добро разрађена. На пример, у члану 13. став 2. Нацрта закона прописано је да су у свим судским, управним и другим поступцима у којима се одлучује о правима детета или чији исход би могао да утиче на његова права, органи јавне власти, правна и физичка лица дужни да обезбеде учешће детета и прибаве мишљење детета које је претходно у пуном обиму информисано, док је у члану 7. став 8. прописано да суд, односно орган који спроводи управни поступак дужан да у току поступка у коме одлучује о правима детета, сваком детету, без обзира на узраст, омогући да слободно изрази своје мишљење, ако дете то жели и дужан је да обезбеди да дете добије сва обавештења која су му потребна ради формирања мишљења ако се одреди узимање изјаве од детета у поступку, суд, односно орган који спроводи управни поступак дужан је да детету пре узимања изјаве пружи одговарајућа објашњења, као и помоћ и подршку од стране стручног лица како би разумело своју улогу у поступку и припремало се за давање изјаве. Повереник је указао на то да је у члану 12 ст. 1 КПД прописано да ће стране уговорнице обезбедити детету које је способно да формира своје сопствено мишљење, право слободног изражавања тог мишљења, о свим питањима која се тичу детета, с тим што се мишљењу детета посвећује дужна пажња у складу са годинама живота и зрелости детета, док је у ставу 2 прописано да ће у том циљу, детету посебно бити пружена могућност да буде саслушано у свим судским и административним поступцима који се тичу детета, било непосредно или преко заступника или одговарајућег органа, на начин који је у складу са процесним правилима националног закона. С обзиром на наведено, Повереник указује на то да је потребно ускладити одредбе Нацрта са Конвенцијом, као и предвидети процесна правила на који начин се омогућава детету да изрази своје мишљење и да се то односи на све чланове из Нацрта који се односе на прибављање мишљења детета. – Мишљење на нацрт закона о правима детета и заштитнику права детета, бр. 011-00-00027/2019-02, од 30.9.2019.године, доступно на: <http://ravnopravnost.gov.rs/%D0%BCisl%D1%98%D0%B5nj%D0%B5-n%D0%B0-n%D0%B0crt-z%D0%B0k%D0%BE-n%D0%B0-%D0%BE-pr%D0%B0vim%D0%B0-d%D0%B5t%D0%B5t%D0%B0-i-z%D0%B0stitniku-pr%D0%B0v%D0%B0-d%D0%B5t%D0%B5t%D0%B0-cir/>

мишљење о свим питањима која га се тичу уколико то жели. У свим судским, управним и другим поступцима у којима се одлучује о правима детета или чији исход би могао да утиче на њихова права, органи јавне власти, правна и физичка лица прибављају мишљење детета које је претходно информисано. Прописано је, такође, да су органи јавне власти, правна и физичка лица, дужни су да детету на њему на разумљив начин пруже сва обавештења која су му потребна да формира и изрази своје мишљење, непосредно или преко заступника, уз подршку школског психолога, стручњака органа старатељства, породичног саветовалишта, друге одговарајуће установе или организације и у присуству лица које само изабере, изузев ако је то у супротности с најбољим интересима детета. Прописана је и дужност органа јавне власти, правних и физичких лица, да са дужном пажњом размотре мишљење детета у свим стварима која га се тичу, имајући у виду узраст, развојне могућности и комуникационе и друге способности и потребе детета. Они су, такође, дужани да у својој одлуци детаљно образложе како су утврдили мишљење детета и разлоге због којих су га уважили односно нису уважили и о томе обавесте дете на начин прилагођен узрасту, развојним могућностима и комуникационим и другим способностима и потребама детета. Наведеним одредбама право детета на мишљење, изражавање и уважавање мишљења нормирано је у складу са конвенцијским стандардима. Међутим, нацрт закона још увек није усвојен.

Када је реч о могућностима деце да изразе мишљења о друштвеним питањима која се постављају у локалним заједницама, систему здравствене и социјалне заштите, култури, спорту и другим областима, оне су прилично сужене јер нису разрађени механизми да се чује глас деце. (Вучковић Шаховић et al. 2015: 121) Велики проблем представља примена закона због непостојања добрих и разрађених механизма примене, спровођења и контроле у случају кршења ових права у појединим областима, односно секторима, као што су здравство, социјална заштита и област образовања.

1.1. Дефиниција појма „дете“ у законодавству Републике Србије

У законодавству Републике Србије не постоји општеважећа дефиниција детета, већ се она посредно изводи из нормативних аката који се непосредно или посредно баве правима детета.⁷² У члану 37. Устава РС и члану 11. Породичног закона, по угледу на КПД

⁷² Комитет је у Препорукама упућеним нашој земљи предложио да држава донесе национални законодавни инструмент којим би се обезбедила законска дефиниција појма дете у складу са чланом 1 КПД.

прописано је да пунолетство наступа са навршених 18 година живота, те из тога произилази да се дететом сматра свако људско биће које није навршило 18 година живота.⁷³ (Церовић, 2017: 11) У националним прописима појам „дете“ различито се дефинише, односно понекад се у истом закону дете означава различитим терминима, што додатно отежава да се искристалише јединствена дефиниција овог појма.

У Уставу, дететом се означава свако људско биће које није навршило 18 година живота, изузев у одредби којом је законодавац регулисао право на правично суђење, где је за лице које није навршило 18 година живота употребљен термин „малолетник.“⁷⁴ Породични закон такође користи термин „дете“, без јасног дефинисања овог појма, при чему тиме обухвата лица која нису навршила 18 година живота. (Вучковић Шаховић et al. 2015: 79) Међутим, сем термина „дете“, у члану ПЗ који се односи на пословну способност користе се и појмови „млађи малолетник“, којим се означава дете које није навршило 14 година живота и „старији малолетник“, којим се означава дете које је навршило 14 година живота.⁷⁵

Како постоји потреба за регулисањем и кривичне одговорности детета, појам „дете“ користи се и у Кривичном законнику⁷⁶ и Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.⁷⁷ Према КЗ, дететом се сматра свако лице које није навршило 14 година живота, „малолетником“ лице које је навршило 14, а није навршило 18 година живота и „малолетним лицем“ лице које није навршило 18 година живота.⁷⁸ У Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној одговорности разликују појам „малолетник“, а то је лице које је у време извршења кривичног дела навршило 14 година живота, а није навршило 18 година живота, затим појам „млађи малолетник“ који подразумева лице које је у време извршења кривичног дела навршило 14 година живота, а није 16 година живота, и појам „старији малолетник“

⁷³ Када су испуњени услови прописани законом, наш законодавац допушта склапање брака особи која није навршила 18 година живота. Комитет је у својим препорукама предложио држави да у овом делу измени породични закон и да уклони све изузетке који омогућавају брак особе која је млађа од 18 година.

⁷⁴ Члан 32 УРС

⁷⁵ Члан 64 ПЗ

⁷⁶ Кривични законик („Службени гласник РС“, бр.85/2005, 88/2005-испр, 107/2005-испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019), у даљем тексту КЗ

⁷⁷ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица („Службени гласник РС“, бр.85/2005)

⁷⁸ Члан 112 ст. 8, ст. 9 и ст.10 КЗ

односно лице које је у време извршења кривичног дела навршило 16 година живота, али не и 18 година живота. (Вучковић Шаховић et al. 2015: 79)

Закон о здравственој заштити⁷⁹ појмове „дете“ и „малолетно лице“ користи као синониме.

У Нацрту закона о правима детета и Заштитнику права детета садржана је јединствена дефиниција детета: дете је, према чл. 4. Нацрта „свако људско биће од рођења до навршених 18 година“.

1.2. Право детета на партиципацију у систему социјалне заштите

Закон о социјалној заштити⁸⁰ садржи низ одредби које се односе на права детета. У Закону о социјалној заштити дете се препознаје као корисник⁸¹ услуга социјалне заштите, односно носилац права на социјалну заштиту која се састоји од разноврсних услуга социјалне заштите и материјалне подршке.⁸² Из перспективе детета и у погледу права детета на партиципацију, од великог значаја је што се одредбама Закона о социјалној заштити прописује право корисника, да у складу са својим потребама и способностима буде информисан о свим подацима који су значајни за утврђивање његових социјалних потреба, као о томе како те потребе могу бити задовољене, као и право детета да, у складу са узрастом и зрелошћу, учествује и да слободно изрази своје мишљење у свим поступцима у којима се одлучује о његовим правима, чиме одредбе ПЗ о праву на изражавање мишљења детета обавезују и установе социјалне заштите. Од значаја је и одредба којом је прописано да дете као корисник социјалних услуга које је навршио 15 година живота има и право увида у списе предмета,⁸³ а право увида у списе предмета за дете које није навршило 15 година

⁷⁹ Закон о здравственој заштити („Службени гласник РС“, бр.25/2019)

⁸⁰ Закон о социјалној заштити („Службени гласник РС“, бр. 24/2011))

⁸¹ Члан 41 ст. 1 прописује да је корисник права или услуга социјалне заштите појединац, односно породица која се суочава са препрекама у задовољењу својих потреба, услед чега не може да достигне или одржи квалитет живота или која нема довољно средства за подмирење основних животних потреба, а не може да их оствари својим радом, приходом од имовине или из других извора. Ставом 2 поменутог члана прописано је да малолетно лице (дете) и пунолетно лице до навршених 26 година живота (млада особа, млади, омладина) јесте корисник у смислу става 1 овог члана.

⁸² Члан 4 ст. 2 Закона о социјалној заштити. У ст. 1 истог члана прописано је да сваки појединац и породица којима је неопходна друштвена помоћ и подршка ради савладавања социјалних тешкоћа и стварања услова за задовољење основних животних потреба имају право на социјалну подршку у складу са законом.

⁸³ Члан 34 Закона о социјалној заштити

живота има његов законски заступник.⁸⁴ Овај закон деци као корисницима услуга признаје право да у складу са својим узрастом и зрелошћу, учествују и дају мишљења у свим поступцима у којима се одлучује о њиховим правима.⁸⁵ Недостатак овог закона, када је реч о праву детета на партиципацију, иако је на већем нивоу од претходног, јесте тај што недостаје адекватни институционални механизам контроле примене и заштите у случају кршења права детета на изражавање мишљења. Поред тога, чланом 39 Закона о социјалној заштити предвиђено је да корисник који није задовољан услугом, поступком или понашањем пружаоца услуга може поднети притужбу надлежном органу. Недостаје одредба о томе ко су активно легитимисана лица за подношење притужби, што може довести до недоумица у пракси и неуједначене праксе.

Центар за социјални рад⁸⁶ јесте јавна установа која у вршењу својих јавних овлашћења пружа социјалну заштиту малолетника, младих, одраслих и старијих лица у складу са њиховим потребама и у складу са законом. Обављање делатности ЦСР уређено је *Правилником о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад*.⁸⁷ Поред бројних овлашћења и улога које има ЦСР у поступању са децом, пажња ће бити усмерена се на његову процесну улогу⁸⁸ у контексту грађанских судских поступка који се односе на заштиту права детета, тачније права детета на партиципацију и на улогу коју има када дете у судском поступку посредно изражава мишљење преко органа старатељства.⁸⁹

Центар за социјални рад јавља се као помоћни орган суда у случајевима када суду пружа помоћ приликом утврђивања мишљења детета да би дете могло слободно да га

⁸⁴ Овакво регулисање није довољно прецизно, с обзиром на то да није најјасније да ли право увида у списе предмета има и законски заступник детета које има од петнаест до осамнаест година живота. Ако имамо у виду ПЗ, право на увид у списе предмета припадало би и законском заступнику детета које је навршило петнаест година живота. Овако дефинисан члан може да доведе до великих проблема у пракси, јер уколико право на увид у списе предмета има дете које је навршило петнаест година живота, а то право нема његов законски заступник, поставља се питање како законски заступник детета може да одлучује у најбољем интересу детета ако не располаже потребним информацијама.

⁸⁵ Члан 35 ст. 3 Закон о социјалној заштити

⁸⁶ Центар за социјални рад оснива јединица локалне самоуправе, а начин и организација рада ове јавне установе ближе је одређена Правилником о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад.

⁸⁷ Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад („Службени гласник РС“ бр. 59/2008, 37/2010, 39/2011-др.правилник, 1/2012-др.правилник, 51/2019 и 12/2020)

⁸⁸ Центар за социјални рад има бројне улоге у грађанским судским поступцима, и то: улогу странке, јединственог супарничара, законског заступника, умешача, обичног умешача, јединственог умешача, умешача *suí generis*, вештака, посебног правосудног органа, специфичног истражног органа, помоћног органа суда, а врши и контролну функцију. (Станковић,2013: 2-14)

⁸⁹ Одлуку о посредном изражавању мишљења детета, односно о томе на која питања треба дати одговор и ко ће у конкретном случају пренети мишљење детета доноси суд, о чему је већ било речи.

изрази, имајући у виду да је парнични суд дужан да мишљење детета утврђује са стручњаком ЦСР или другим стручним лицем који поседује неопходна знања за рад са децом. (Петрушић, Игњатовић, Делибашић, Андрејевић, Џуца, 2016: 10) Како би се стручњацима олакшало поступање у оквиру надлежности која им припадају, израђене су „Смернице за поступање центра за социјални рад у контексту грађанских судских поступка који се тичу права и интереса детета“, а које се ослањају на међународне стандарде у области људских права и права детета и које су обликоване према правилима којима је регулисано учешће ЦСР у парничним поступцима који се тичу породичноправних ствари.

Суд у оквиру своје надлежности може наложити ЦСР да обавља задатке као што су процена способности детета да формира и изрази своје мишљење, да даје стручно мишљење о начину изражавања мишљења детета, да припрема дете за суд и вештачење или утврђивање и преношење мишљења детета суду.⁹⁰ Налаз и стручно мишљење сачињава водитељ случаја⁹¹ у писаном облику у законом прописаном року.⁹² Право детета на слободно изражавање мишљења је *неотуђиво* и *лично право* детета, те ЦСР није у обавези да прибави сагласност родитеља, односно старатеља детета пре него што детету омогући да формира и изрази своје мишљење. Приликом прибављивања мишљења детета, водитељ случаја дужан је обавестити дете да право на изражавање мишљења није и обавеза детета, и то на начин на који дете разуме. Ово обавештење треба дати пре него што се приступи пружању информација које су детету потребне за формирање и изражавање мишљења, односно пре него што се започне поступак прикупљања података и стручне оцене. Када се дете позива на разговор, водитељ случаја је дужан да га информише о његовом праву да у поступцима ЦСР са њим може приступити било која особа од поверења.⁹³ Водитељ случаја је дужан да детету пружи *неопходне, потпуне* и *јасне* информације које су од значаја за

⁹⁰ Суд може ЦСР поверити све ове задатке или неке од њих, чак и када је ЦСР у конкретном поступку тужилац, сатужилац или умешач, јер не постоји сукоб интереса.

⁹¹ У члану 2 ст. 1 тач. 4 Правилника о раду ЦСР појашњено је да се термином *водитељ случаја* означава стручног радника који је задужен за конкретан случај који утврђује и користи потребне професионалне и друге ресурсе из центра или из других установа и организација у локалној заједници, који су неопходни за задовољавање и превазилажење потреба и проблема, односно пружања одговарајућих услуга кориснику.

⁹² Уколико у току поступка прибављања мишљења детета, стручно лице посумња на способност детета да расуђује (нижа интелектуална способност, развојне потешкоће и слично), процена ове способности оставља се на оцену вештаку, о чему се треба обавестити суд. (Петрушић, et al. 2016: 20)

⁹³ Било би пожељно да то не буде родитељ, старатељ или особа која брине о детету, већ нека неутрална особа, да дете не би осећало додатни притисак или нелагодност.

формирање мишљења и које су потребне детету како би оно формирало мишљење о одређеном предмету, као и да га информише о томе како би изражавање његовог мишљења утицало на даљи ток предметног поступка и живот детета.⁹⁴

1.3. Право детета на партиципацију у систему здравствене заштите

Светска здравствена организација⁹⁵ дефинише здравље као стање потпуног, физичког, душевног и социјалног благостања, а не само одсуство болести.⁹⁶ Право детета на здравље гарантовано је КПД, у којој је прописано да дете има право на уживање највишег остваривог здравственог стандарда и на капацитете за лечење и здравствену рехабилитацију, те да су државе уговорнице у обавези да настоје да обезбеде да ниједно дете не буде лишено права приступа таквим услугама здравствене заштите.^{97 98}

У оквиру остваривања права детета на здравље за овај рад од значаја је партиципација детета у оквиру система здравствене заштите. Општи оквир аутономије детета у овој области чине одредбе КПД, док је за начин партиципације детета релевантна Конвенција Савета Европе за заштиту људских права и достојанства људског бића у вези са применом биологије и медицине: Конвенција о људским правима и биомедицини: (тзв. Овиедо конвенција).⁹⁹ Конвенцијом је као опште правило прописано да се захват који се односи на здравље може извршити само након што је лице на које се захват односи о њему информисано и дало слободан пристанак на њега.¹⁰⁰ Када су у питању малолетна лица, Конвенција прописује да, за случај да по закону државе чланице малолетно лице није способно дати пристанак на захват, захват се може извршити само уз одобрење његовог

⁹⁴ У литератури се истиче да се тежиште старатељске заштите помера на превентивну заштиту породице као целине, да се институти породичног права испуњавању социјалнозаштитним садржајима, а правна санкција се условљава претходном применом метода социјалног рада или се замењује садржајима социјалне заштите. Јањић-Комар, 1996: 107)

⁹⁵ Светска здравствена организација (СЗО) је основана 1948.године, са седиштем у Женеви и посебна је организација Уједињених нација која делује ккако координирајуће тело међународног јавног здравља.

⁹⁶ Устав Светске здравствене организације, доступан на:

https://apps.who.int/gb/bd/pdf_files/BD_49th-en.pdf#page=7

⁹⁷ Члан 24 ст. 1 КПД

⁹⁸ Право на здравље није гарантовано, већ право на стандард здравља и приступ здравственим службама.

⁹⁹ Закон о потврђивању Конвенције о заштити људских права и достојанства људског бића у погледу примене биологије и медицине: Конвенција о људским правима и биомедицини „Службени гласник РС-Међународни уговори“ бр.12/2010

¹⁰⁰ Члан 5. Шире о дOMETИМА аутономије пацијената, видети: Петрушић Н. Симоновић, И. Етичке и правне димензије биомедицинских истраживања, Ниш: Центар за публикације Правног факултета, 2014, стр. 29-43.

заступника или органа власти, или лица или органа које предвиђа закон.¹⁰¹ Важна је, међутим одредба која упућује да се мишљење малолетног лица узима се у обзир као све значајнији чинилац у складу са њеним или његовим годинама и степеном зрелости.

Право детета на здравље прописано је и законима на националном нивоу. Дете као пацијент има одређена права која су запослени у здравственим установама дужни да поштују, као и да обезбеде потребне услове за остваривање права детета. Закон о здравственој заштити¹⁰² предвиђа да *грађанин има право на информације које су потребне за очување и унапређење здравља и стицање здравих животних навика, на информације о узроцима, појавама, ширењу, начину спречавања и сузбијања болести и повреда од већег јавноздравственог значаја, као и на информације о факторима животне и радне средине, који могу утицати на здравље, а у складу са законом, као и право да буде обавештен о заштити свог здравља за случај избијања епидемије, веће непогоде и несреће и друге кризне и ванредне ситуације.*¹⁰³

Породичним законом РС утврђено је да дете које је навршило 15 година живота и које је способно за расуђивање може дати пристанак за предузимање медицинског захвата.¹⁰⁴ Суштински исто решење садржано је и у Закону о правима пацијената¹⁰⁵. Овим законом прописано је *право пацијента на пристанак на предложену медицинску меру.*¹⁰⁶ Остваривање овог права подразумева да је пацијент добио обавештења која су му му је потребна како би донео одлуку да пристане или не пристане на предложену медицинску меру.¹⁰⁷

Када је у питању дете, овај закон прописује да се медицинска мера може предузети, уз пристанак његовог законског заступника, који је претходно добио законом прописана обавештења. Надлежни здравствени радник, односно здравствени сарадник дужан је да омогући да и само дете буде укључено у доношење одлуке о престанку на предложену

¹⁰¹ Члан 6 ст.2

¹⁰² Закон о здравственој заштити („Службени гласник РС“ бр.25/2019)

¹⁰³ Члан 16 ст. 1 и ст. 2 Закона о здравственој заштити

¹⁰⁴ Члан 62 ст. 2 ПЗ

¹⁰⁵ Закон о правима пацијената („Службени гласник РС“, бр. 45/2013 и 25/2019 - др. Закон)

¹⁰⁶ Члан 15 и 16 Закона о правима пацијената.

¹⁰⁷ Обавештења су таксативно побројана у чл. 11 Закона о правима пацијената и обухватају: дијагнозу и прогнозу болести, кратак опис, циљ и корист од предложене медицинске мере, време трајања и могуће последице предузимања, односно непредузимања предложене медицинске мере, врсту и вероватноћу могућих ризика, болне и друге споредне или трајне последице, алтернативне методе лечења, могуће промене пацијентовог стања после предузимања предложене медицинске мере, као и могуће нужне промене у начину живота пацијената и дејство лекова и могуће споредне последице тих лекова.

медицинску меру, у складу са његовом зрелошћу и способношћу за расуђивање. Осим тога, прописано је да надлежни здравствени радник, који сматра да законски заступник пацијента не поступа у најбољем интересу детета о томе одмах обавести надлежни орган старатељства. Посебан режим важи када је реч о детету које је навршило 15 година живота. Наиме, дете у овом узрасту, под условом да је способно за расуђивање, може самостално дати пристанак на предложено медицинску меру, при чему је потребно да му претходно буду пружена законом прописана обавештења¹⁰⁸ чак и и када их дете изричито не тражи.¹⁰⁹ С друге стране, изражена воља детета да предложена медицинска мера не буде предузета није обавезујућа за здравственог родника јер је он у случају одбијања предложене мере дужан да пристанак затражи од законског заступника.¹¹⁰ Овакво регулисање заснива се на принципу најбољег интереса детета, што представља оправдање за поступање здравственог радника. Међутим, питање је да ли на овај начин дете заиста одлучује о предложеним медицинским мерама.

Као што се може видети, закон не даје потпуно одрешене руке детету у остваривању права на пристанак на медицинску меру, јер је ово право ограничено узрасном границом и „способношћу детета за расуђивање“.

Закон о правима пацијената признаје детету које је способно за расуђивање *право на поверљиво саветовање* и без пристанка родитеља, ако је то у најбољем интересу детета, не захтевајући одређени број година живота детета као услов.¹¹¹ Може се закључити да је ова одредба следи препоруке Комитета које је дао у Општем коментару број 12 на КПД, где је стао на становиште да су државе дужне да обезбеде деци приступ поверљивом саветовању без родитељског пристанка, без обзира на године детета, у случају када је дете жртва насиља или злостављања у породици, у случају сукоба родитеља и детета у погледу приступа здравственој служби или када дете има потребу за услугама или едукацијом у области репродуктивног здравља, наглашавајући да се ово право разликује од права на пристанак и самим тим не треба да буде ограничено годинама живота. Законодавац приликом формулисања ове одредбе није био довољно прецизан и није предвидео на који начин здравствени радник утврђује способност детета за расуђивање и најбољи интерес детета, те

¹⁰⁸ Члан 19 ст. 4 Закона о правима пацијената.

¹⁰⁹ Члан 11 ст. 1 Закона о правима пацијената

¹¹⁰ Члан 19 ст. 5. Закона о правима пацијената

¹¹¹ Члан 11 ст. 8 Закона о правима пацијената

је оставио здравственом раднику да у сваком конкретном случају процени ова два услова. Питање је да ли и колико у свом свакодневном раду, здравствени радник има алата и средстава да релативно брзо и поуздано процени способност детета и његов најбољи интерес.

Право детета на уважавање његовог мишљења детета односи се и на биомедицинска истраживања.

Конвенција о људским правима и биомедицини прописује да се у медицинска истраживања малолетна лица могу укључити само ако им оно доноси непосредну здравствену корист. Изузетно, из научно утемељених разлога, њихово учешће не мора бити условљено таквом користи, под условом да их излаже минималном ризику и минималном оптерећењу (чији је обим унапред дефинисан и обавезујући). Слична одредба предвиђена је Законом о правима пацијената којим је прописано да *медицинско истраживање које укључује дете може се предузети ради непосредне користи самог пацијента уколико се он изричито томе не противи и уз писмени пристанак његовог законског заступника који је претходно обавештен о смислу, циљу, поступцима, могућим резултатима и ризицима, о непријатним пратећим околностима медицинског истраживања и о томе да писмени пристанак може писмено опозвати у сваком тренутку.*¹¹²

Слободан пристанак детета је неопходан и приликом избора лекара.¹¹³

Законом о поступку прекида трудноће у здравственим установама^{114 115} прописано је да прекид трудноће *може захтевати једино трудна жена,*¹¹⁶ а уколико је *она млађа од 16 година живота, потребан је писмени пристанак за прекид трудноће од стране њених родитеља, с тим што у случају да се од њих тај пристанак не може прибавити, потребна је сагласност органа старатељства.*¹¹⁷ Дакле, дете женског пола које је навршило 16 година живота може самостално да одлучи о прекиду трудноће, с тим што се у овом случају не захтева способност за расуђивање детета као један од услова, иако је реч је о медицинском захвату.

¹¹² Члан 25 ст.2, 3 и 4 Закона о правима пацијената

¹¹³ Члан 12 Закона о правима пацијента

¹¹⁴ Закон о поступку прекида трудноће у здравственим установама (“Службени гласник РС“ бр.16/1995 и 101/2005)

¹¹⁵ Овим законом уређује се поступак у којем се спроводи наведена здравствена мера, чији се значај огледа и у давању сагласности на предложену медицинску меру.

¹¹⁶ Члан 2 ст. 1 Закона о поступку прекида трудноће у здравственим установама

¹¹⁷ Чл. 2 ст. 2 и 3 Закона о поступку прекида трудноће у здравственим установама

У Закону о лековима и медицинским средствима,¹¹⁸ прописано је да лице које није навршило 18 година живота, у одређеним случајевима прописаним овим законом и прописима за спровођење овог закона, може бити испитаник у клиничком испитивању лека. У Закону о лековима и медицинским средствима не предвиђа се да је неопходно да дете непосредно да пристанак, већ то чине његови родитељи, односно законски заступници, а воља детета је претпостављена.¹¹⁹

Прихватајући да је неизбежно да се у области здравствене заштите дете препозна као активни субјекат у остваривању и заштити својих права, потребно је да наш законодавац ради на унапређењу законског оквира који регулише област медицинског права. Потребно је, такође да надлежни органи раде на промовисању права детета на одлучивање у стварима које се тичу његовог здравља, да обезбеде услове да свако дете добије неопходне информације о правима у домену здравствене заштите и могућим последицама његових одлука, на начин који је детету јасан, прихватљив и разумљив. Поред тога, неопходно је осигурати да деца активно учествују у креирању процедура којим ће бити регулисана њихова права у области здравствене заштите, као и да буду активни оцењивачи, односно критичари примене тих процедура.

1.4. Право детета на партиципацију у образовном сиемату Републике Србије

Правила о садржини и начину остваривања права на изражавање мишљења детета у јавној сфери друштвеног живота једино су садржана у прописима о образовању, који предвиђају могућност да ученици, преко ученичких парламената, дају мишљења и предлоге и учествују у разматрању питања која се тичу школског живота. (Петрушић, 2015: 120) Познато је да су васпитно-образовне установе, односно вртићи и школе, поред породице, окружење у коме деца проводе највише времена, те су од круцијалног значаја за раст и развој сваког детета. Сврха образовања није само искорењавање неписмености, већ и оспособљавање деце за пуно учешће у друштвеном животу.

¹¹⁸ Закон о лековима и медицинским средствима („Службени гласник РС“ бр. 30/2010,107/2012, 113/2017 – др.закон и 105/2017-др. закон)

¹¹⁹ Члан 64 Закона о лековима и медицинским средствима

Закон о основама система образовања и васпитања поставља нове основе за унапређење система образовања и васпитања и прописује циљеве образовања који су у складу са КПД. Као основни циљеви образовања који истичу партиципативна права детета у образовном систему, у Закону о основама система образовања и васпитања утврђени су: *обезбеђивање добробити подршка целовитом развоју детета, ученика и одраслог, шири обухват деце предшколским васпитањем и образовањем и свеобухватна укљученост ученика у систем образовања васпитања, развијање компетенција за сналажење и активно учешће у савременом друштву које се мења, развој свести о себи, стваралачких способности, критичког мишљења, мотивације за учење, способности за тимски рад, способности самовредновања, самоиницијативе и изражавања свог мишљења, оспособљавање за доношење ваљаних одлука о избору даљег образовања и занимања, сопственог развоја и будућег живота и развијање компетенција за разумевање и поштовање права детета, људских права, грађанских слобода и способности за живот у демократски уређеном и праведном друштву.*¹²⁰

Закон препознаје значај учешћа ученика као једног од основних принципа образовања и васпитања, али само у одређеним ситуацијама. У одредбама под рубромом „Права детета и ученика“, таксативно су набројана права детета која су установа, односно запослени у установи дужни да поштују, а међу њима су и партиципативна права детета у области образовања, и то: право на благовремену и потпуну информацију о питањима значајним за образовање и васпитање,¹²¹ информације о правима и обавезама,¹²² учествовање у раду органа школе,¹²³ и слободу удруживања у различите групе, клубове и организовање ученичког парламента.¹²⁴ Надаље, предвиђено је да ученик, родитељ, односно други законски заступник детета и ученика може да поднесе писмену пријаву директору у случају повреде права гарантованих овим законом, или непримереног понашања запослених према детету и ученику, а у складу са законском прописаним роком.

¹²⁰ Члан 8 тач. 1, 3, 7, 10, 11, 14 ЗОСОВ

¹²¹ Члан 79 став 2 тачка 5 ЗОСОВ

¹²² Члан 79 став 2 тачка 6 ЗОСОВ

¹²³ Члан 79 став 2 тачка 7 ЗОСОВ

¹²⁴ Члан 79 став 2 тачка 8 ЗОСОВ

Право на партиципацију детета препознато је и као укљученост свих учесника у систем образовања и васпитања у стварању и спровођењу образовних политика, поштујући потребе и права уз обавезе и одговорности.¹²⁵ Учешће деце у образовном процесу разрађено је кроз учествовање у ученичком парламенту, али овај вид учешћа није предвиђен за ученике свих разреда основне школе, већ само за ученике 7. и 8. разреда и за ученике средњих школа.¹²⁶ Ученички парламенти и рад ученичких парламената у нашој земљи нормирани актом школе који доноси орган управљања установе у складу са законом.¹²⁷ ¹²⁸Ученички парламент је формална институција која ученицима омогућава демократски начин удруживања ради заступања интереса свих ученика у школи, као и учешће ученика у доношењу одлука које их се непосредно тичу. Постојање ученичких парламената је значајно јер пружа могућност колективног одлучивања, доприноси остваривању сарадње и дијалога између ученика, наставника, стручних лица и других органа школе, омогућава изражавање и уважавање различитих аргумената и ставова ученика, омогућава бољу комуникацију и доношење бољих одлука које су прихватљиве како за ученике, тако и за наставнике. Учешћем у одлучивању кроз ученичке парламенте, ученицима¹²⁹ се пружа могућност да боље разумеју своје потребе, јача им самопоуздање и стичу одговорност, повећавају ниво информисаности о стварима и правима која их се тичу.

Слушање и уважавање мишљења детета у образовном процесу у вези са учењем има значајан развојни потенцијал, јер може да утиче на њихова постигнућа, мотивацију за учење, позитиван став према школи, васпитачима и наставницима, самопоуздање и позитивну слику о себи, као и на то да се активно укључе у различите аспекте учествовања у оквиру школских ваннаставних и наставних активности. Дијалог наставника и ученика, пружа обострану корист, али захтева да одрасли, односно наставници буду упознати са

¹²⁵ Члан 7 ст. 1 тач.9 ЗОСОВ

¹²⁶ Истраживања говоре да је партиципација деце, како у основним, тако и у средњим школама, ниска те да постојећа законска решења не обезбеђују уживање овог права на начин на који је гарантовано Конвенцијом. (Церовић, 2019: 26)

¹²⁷ Сагласно члану 119 ст. 1 тач. 1 ЗОСОВ, а у вези члана 23. Закона о средњем образовању и васпитању.

¹²⁸ Члан 88 ст. 2 прописано је да парламент чине по два представника сваког одељења седмог и осмог разреда основне школе, односно сваког одељења средње школе, а у уметничкој школи по три из сваког разреда, односно године. Ставом 3. наведеног члана прописано је да чланове парламента бирају ученици одељенске заједнице сваке школске године, а чланови бирају председника парламента.

¹²⁹ У ученичком парламенту омогућено је учествовање свих ученика без обзира на националну, верску, расну, полну или социјалну припадност. Кроз ученички парламент лакше се чује глас свих група и подгрупа у школи, као што су избеглице, интерно расељена лица, деца са сметњама у развоју и др.

садржином права детета.¹³⁰ У литератури се указује да партиципација деце у образовном систему не мора да буде у супротности са ауторитетом наставника, нити да представља анархију, непоштовање и неуважавање ауторитета наставника. Уважавањем мишљења детета, наставници се упознају са начином на који деца уче, факторе који им олакшавају или отежавају процес учења, те на тај начин могу да прилагођавају свој рад у смеру у којем се учење одвија у складу са потребама ученика. Процес консултације и слушање онога што деца имају да кажу, претпоставља један однос који се заснива на узајамности, договарању, сарадњи и поштовању, у којем ученици имају свест о томе да су и они део тог процеса. (Врањешевећ, Цицварић, 2019: 99)

Упркос бројним користима које партиципације деце има, деца су у образовању и даље прилично невидљива и њихов глас се ретко чује, чак и када се доносе одлуке које су од непосредног значаја за њих, а не постоји законско решење које би омогућило деци адекватну заштиту у кршењу права на партиципацију у оквиру образовања.¹³¹

2. Право детета на партиципацију у поступцима у породичноправним стварима

Дете најчешће учествује у судским и административним поступцима у породичноправним стварима, па је у овом одељку посвећена пажња остваривању права детета да активно учествује у овим поступцима.

¹³⁰ Према узорку истраживања од 930 учитеља и наставника који раде у основним школама у 20 општина и места у Србији већина ученика и наставника не познаје садржај права на партиципацију и не уме да разликује праву партиципацију од лажне партиципације детета. Више од половине испитаника зна које су одлуке у школи у које треба укључити децу. Мањем броју учитеља и наставника познат је садржај права на удруживање и слободно окупљање деце, док најбоље познају садржај права на слободу мисли, савести и вероисповести.“ (Врањешевећ et al. 2019: 64)

¹³¹ Већина учитеља и наставника не препознаје ситуације у којима се крши право детета на слободно изражавање мишљења, право на приватност и право на заштиту података личности и достојанства, као и право на заштиту од произвољног и незаконитог мешања у приватност детета и прикупљање информација о приватном и породичном животу детета које нису неопходне. Изузетак је право на слободу мисли, савести и вероисповести, пошто више од половине наставника препознаје кршење тог права. (Врањешевећ et al. 2019: 84)

Учешће детета у грађанским судским и административним поступцима регулисано је Породичним законом,¹³² Законом о парничном поступку¹³³ и Законом о општем управном поступку.¹³⁴

Породични закон садржи низ одредби којима се регулишу права детета у породичним односима. Право на партиципацију је једна од најважнијих новина коју је увео ПЗ и представља велики корак ка развијању свести о детету као лицу које може активно да учествује у остваривању својих права, али овај закон није од значаја само за партиципацију детета у оквиру судских и административних поступака, већ и за остваривање овог права у области образовања, система социјалне заштите, заступање детета и др. Иако не садржи одредбу у којој су таксативно побројани основни принципи прокламовани у КПД, уважава ове принципе, а највише принцип партиципације и принцип најбољег интереса детета.

Породични закон у својим одредбама прописује да *дете које је способно да формира своје мишљење има право на слободно изражавање тог мишљења, да дете које је навршило 10 година живота има право да непосредно изрази своје мишљење у судском и управном поступку у коме се одлучује о његовим правима или да се обрати суду, само или преко другог лица, односно установе и затражи помоћ у остваривању свог права на изражавање мишљења.*¹³⁵ Поред тога, детету је признато *право да предложи лице које ће му бити постављено за старатеља,*¹³⁶ *мора да се сагласи са заснивањем хранитељства,*¹³⁷ *мора да се сагласи са усвојењем,*¹³⁸ *има право на давање сагласности за промену личног имена,*¹³⁹ *а може тражити од органа старатељства да му постави колизијског старатеља¹⁴⁰ или привременог заступника.*¹⁴¹

С аспекта аутономије детета, посебно је значајна одредба ПЗ којом је прописано да дете које је навршило 15 година живота има могућност да само одлучује са којим ће

¹³² У ПЗ је по први пут нормативно уређен корпус права детета од члана 59 до члана 66 поменутог закона.

¹³³ Закон о парничном поступку („Службени гласник РС“ бр. 72/2011, 49/2013-одлука УС, 74/2013,-одлука УС, 55/2014, 87/2018 и 18/2020, у даљем тексту ЗПП)

¹³⁴ Закон о општем управном поступку („Службени гласник РС“ бр. 18/2016 и 95/2018)

¹³⁵ Члан 65 ПЗ

¹³⁶ Члан 127 ПЗ

¹³⁷ Члан 116 ПЗ

¹³⁸ Члан 98 ПЗ

¹³⁹ Члан 346 ст. 2 ПЗ

¹⁴⁰ Члан 263 ст. 2 ПЗ

¹⁴¹ Члан 346 ст. 1 ПЗ

родитељем живети и на који начин ће одржавати личне односе са родитељем са којим не живи.

У домену права детета на партиципацију у области правосуђа, израђене су смернице¹⁴² како би се судијама, психолозима и стручним лицима центра за социјални рад, указало на значај овог права и на то како треба поступати са дететом у поступку приликом изражавања мишљења, водећи се специфичним потребама детета и његовим најбољим интересом.

2.1. Дете у судским поступцима у породичним стварима

Учешће детета у судским поступцима¹⁴³ треба да буде регулисано у складу са ратификованим међународним прописима и националним прописима, при чему је потребно обезбедити да учешће не остане само слово на папиру и не буде сведено на формалност, већ да се детету омогући да се користи свим правима која су му гарантована.¹⁴⁴

Дете учествује у различитим поступцима који се воде поводом правних ствари из породичних односа. Ови поступци су нормирани ПЗ-ом и ЗПП-ом. Када је реч о поступцима принудног извршења судских одлуке у правним стварима из породичних односа,¹⁴⁵ они се воде у складу са одредбама Закона о извршењу и обезбеђењу.¹⁴⁶

2.2. Процесне улоге детета у поступцима у породичним стварима

Породични закон садржи материјалноправне норме, али поред тога садржи и норме процесноправног карактера којима се уређују посебни поступци у вези са породичним

¹⁴² Смернице за поступање центара за социјални рад у контексту грађанских судских поступака који се тичу права и интереса детета – Центар за права детета, 2016. Доступно на: https://www.pars.rs/images/biblioteka/Smernice_za_postupanje_centara%20za%20soc.rad%20u%20kontekstu%20gradanskih%20postupaka%20koja%20se%20ticu%20prava%20detetaCSR_2016.pdf

¹⁴³ Судски поступци у породичноправним стварима у којима се одлучује о правима детета могу бити: спор о материнству и очинству, спор за заштиту права детета и спор за вршење, односно лишење родитељског права, спор за поништење усвојења, спор за издржавање детета и спор за заштиту од насиља у породици.

¹⁴⁴ У појединим областима учешће деце своди се на формалност, уместо стварања услова да деца буду информисана, да њихови ставови и мишљења буду саслушана и остваре одговарајући утицај на садржину одлука, планова и програма. На то превасходно утичу преовлађујућа традиционална схватања и културолошки ставови према деци, ако и недостатак свести о правима деце. Видети: *Посебан извештај Заштитника грађана „Стање права детета у Републици Србији, Београд, 2018, стр. 39*

¹⁴⁵ Најчешће је реч о пресудама, али то могу бити и решења, на пример, решење о привременој мери

¹⁴⁶ Закон о извршењу и обезбеђењу („Службени гласник РС“ бр. 106/2015, 106/2016-аутентично тумачење, 113/2017-аутентично тумачење и 54/2019), у даљем тексту ЗИО

односима и прописује сходну примену закона којим се уређује парнични поступак суда који је у вези са породичним односима, ако Породичним законом није другачије прописано.¹⁴⁷ У ПЗ је великим делом дефинисан и утврђен процесноправни положај детета у породичним стварима, преко посебних правила у породичним стварима, али и у нормама које се односе на пословну способност, принцип поштовања најбољег интереса детета и принцип партиципације деце.

У поступцима у породичним стварима дете може имати једну или више процесних улога, и то улогу: странке, односно тужиоца или туженог, учесника и сведока. У поступцима у којима дете има процесну улогу тужиоца или туженог, њему припадају сва права и обавезе које са собом носи једна од две наведене процесне улоге. Дете може учествовати у поступцима који се виде као основни поступци, као као и у онима који се придружено воде уз основне поступке (*адхезиони поступци*).¹⁴⁸ Дете има специфичан положај у појединим поступцима јер се у њима одлучује о питањима која се тичу детета, али у њима нема процесну улогу странке, те не може да утиче на ток и садржину поступка. Тако, на пример, у адхезионом поступку за вршење родитељског права, који се води уз поступак у бракоразводној парници, дете нема процесни положај странке, иако га одлука о вршењу родитељског права непосредно погађа.

2.3. Заступање детета у поступцима у породичним стварима

Заступање детета у парничном поступку од велике је важности за остваривање и заштиту права детета. Када дете има парничну способност, оно може самостално предузимати све парничне радње или пак ангажовати пуномоћника.

Родитељи су законски заступници своје малолетне нееманциповане деце, као и пунолетне деце над којом је продужено родитељско право. Дакле, родитељи имају право и дужност да заступају дете у свим правним пословима и у свим поступцима изван граница пословне и процесне способности детета. (Поњавић, 2013: 244)

¹⁴⁷ Члан 201 и 202 ПЗ

¹⁴⁸ Нпр. дете се јавља као странка у поступку у парницама за вршење родитељског права који се води као основни поступак, али је дете странка и када се поступак за вршење родитељског права води као придружени поступак уз поступак о бракоразводној парници; поједине поступке суд може покренути по службеној дужности, нпр. поступак за одређивање мера заштите детета од насиља у породици и у тим поступцима дете има процесну улогу странке у поступку.

Према општим процесним правилима, уколико дете нема парничну способност, улогу заступника детета у парници могу да врше родитељи детета, као његови законски заступници који могу предузети све радње у поступку.¹⁴⁹ Суд током целог поступка пази по службеној дужности на страначку и парничну способност странке, као и на то да парнично неспособну странку заступа њен законски заступник.¹⁵⁰ Уколико између детета и његовог законског заступника постоји сукоб интереса, суд поставља детету *привременог старатеља*.¹⁵¹

Такође, суд има обавезу да када установи да законски заступник лица под старатељством, у овом случају детета, не показује неопходну пажњу у заступању, о томе обавести орган старатељства.¹⁵²

Поред законских заступника, дете у поступку може заступати колизијски старатељ кога поставља орган старатељства и привремени заступник којег поставља суд.¹⁵³ Колизијски старатељ и привремени заступник су независни институти који помажу детету да самостално формира своје мишљење и да га слободно изрази. Они су у поступку пред судом, симболично речено, „глас детета“.

2.4. Информисање детета у контексту слободног изражавања мишљења

Слобода изражавања мишљења детета обухвата неколико права: право на слободно изражавање мишљења, право на обавештавање ради формирања мишљења и право детета да његово мишљење буде узето у обзир. (Поњавић, 2013: 237)

Право детета да слободно изнесе своје мишљење претпоставља неколико права, а једно од тих је право да добије информације како би дете било у могућности да оствари и

¹⁴⁹ Члан 72 ПЗ

¹⁵⁰ Члан 79 ст. 1 ЗПП

¹⁵¹ Родитељи не могу заступати дете у оним стварима у којима је заступање искључено и где је потребно да изјава воље детета буде лична и непосредна. Нпр. чл. 46 ПЗ прописује да мушкарац који је напунио 16 година живота и који је способан за расуђивање, лично и непосредно даје изјаву воље о признавању очинства. Обим права и дужности привременог старатеља је знатно ужи у односу на трајног старатеља. Он се не стара о заштити свих права и интереса једног лица, већ само у одређеној правној ствари, или више правних ствари, или у погледу одређене имовине или у погледу одређених права. Када орган старатељства постави овог старатеља, истовремено у тој одлуци одређује и правни посао или врсту правног посла коју он може предузети зависно од околности случаја.

¹⁵² Члан 77 ст. 4 ЗПП

¹⁵³ У погледу овлашћења привременог заступника и колизијског старатеља детета од значаја су чл.126, чл.128, чл.265, чл.266 и чл.267 ПЗ, као и чланови 78 и 79 ЗПП.

заштити своја права.¹⁵⁴ Пружање потребних информација детету првенствено је обавеза суда, односно, других органа који спроводе поступак.

Одредбама чл. 65 ПЗ прописано је да дете треба да буде упознато са садржином његових права, а најпре са тим да слободно изражавање мишљења о питањима која се њега тичу не представљају обавезу, већ право којим дете може да се користи уколико жели, а затим да благовремено добије сва обавештења која су му потребна за формирање мишљења. Ово право са друге стране изискује дужност суда да се стара да дете као активни субјекат права и носилац процесноправних овлашћења добије сва неопходна обавештења за остваривање својих права. У складу са својом обавезом, суд је дужан да предузме потребне радње којима ће детету пружити и обезбедити све информације, како би оно могло да слободно изрази своје мишљење.¹⁵⁵ Потребно је да се информације пруже детету на начин на који оно разуме и у складу са узрастом и развојним способностима детета, што варира од детета до детета, о чему треба да се води рачуна у сваком случају, а за шта лица која детету пружају информације или га испитују, требају бити адекватно припремљена.

2.5. Непосредно и посредно изражавање мишљења детета

Дете у судском поступку може слободно изразити мишљење на два начина, и то: *непосредно пред судом или посредно пред другим надлежним органом*. Дете које је навршило 10 година живота, има право да слободно и непосредно изрази своје мишљење у сваком судском и управном поступку у којем се одлучује о његовим правима. У складу са тим, постоји оборива претпоставка да је дете старије од 10 година способно да непосредно изрази своје мишљење пред судом, али уколико упркос томе суд одлучи да је посредно изражавање мишљења детета прикладније у конкретном случају, суд је дужан да такво

¹⁵⁴ Члан 65 ст. 2 ПЗ.

¹⁵⁵ У *Смерницама за учешће детета у грађанским судским поступцима и процени најбољег интереса детета*, Петрушић Н., Петровић М., и др, Центар за права детета, Београд, 2015 године, постоје упутства у погледу обавештења која детету треба да буду доступна: дете мора бити информисано о предмету поступка, о току поступка, лицима која су укључена у поступак, о правима која му припадају, и имати информације о свему што је битно за конкретни поступак, што варира у зависности од одређених околности. Детету треба објаснити зашто је суду важно да чује његово мишљење и приказати му учешће у поступку као могућност да учествује у процесу доношења одлука која се тичу његовог живота, објаснити му коме да се обрати ако промени мишљење, указати му на утицај његовог мишљења на исход поступка и др. Смернице су израђене да би се код детета умањило стрес, да му се пружи помоћ у разумевању судског поступка, да се смањи могућност да дете буде изложено потенцијалним негативним последицама учешћа у судском поступку, и др. Доступно на: https://www.pars.rs/images/biblioteka/Smernice_za_ucesce_deteta_u_gradjanskim_sudskim_postupcima.pdf

поступање детаљно образложи. Приликом доношења одлуке о начину изражавања мишљења детета, суд може затражити од органа старатељства или друге специјализоване службе, односно стручног лица да дају о томе своје мишљење, које треба бити образложено с обзиром на то да је оно потенцијални основ да суд ускрати детету право на непосредно изражавање мишљења. Такође, треба узети у обзир и став детета по том питању. На избор начина изражавања мишљења утиче, поред напред наведеног и едукативни ниво развоја детета. (Петрушић, et al. 2015: 15)

Не постоје идентичне ситуације када је у питању изражавање мишљења детета, све варира у зависности од конкретне ситуације, у којој суд, у складу са својим дискреционим овлашћењима, по својој најбољој оцени и савести, треба да донесе одлуку о начину изражавања мишљења, руководећи се како најбољим интересом детета, тако и његовом жељом за остваривањем, односно неостваривањем права на партиципацију у поступцима који га се тичу.

Непосредно изражавање мишљења подразумева да дете непосредно пред судом изрази своје мишљење. Старост сама по себи не показује ниво дечјег разумевања, јер и врло мала деца могу да покажу висок ниво зрелости. (Lansdown, 2011) Када дете непосредно пред судом изражава своје мишљење, суд сам утврђује мишљење детета, при чему то чини кроз разговор са дететом, а не једностраним испитивањем.

По правилу, разговор са дететом обавља се у судници, али пожељно је да у згради суда постоје посебно и адекватно опремљене просторије за овакву врсту разговора са децом. Уколико суд одлучи може разговор са дететом обавити и у некој другој згради, на пример у згради вртића, школе или у некој другој просторији, где се дете осећа опуштеније и пријатније. Дете има право да одлучи у чијем присуству ће изразити своје мишљење, те је обавеза суда да обезбеди присуство тог лица. (Петрушић, et al. 2015: 22)

Одлуку о овом начину изражавања мишљења детета, суд доноси када је евидентно или када на основу извештаја стручног лица, односно стручне службе процени да је непосредно испитивање детета пред судом у супротности са најбољим интересом детета.¹⁵⁶ Уколико је суд одлучио да дете посредно изрази своје мишљење, у том случају утврђивање и преношење (саопштавање) мишљења детета може поверити Центру за социјални рад, школском психологу, породичном саветовалишту или другој установи специјализованој за

¹⁵⁶ Нпр. случајеви када је дете сасвим мало, када није навршило ни шест година живота.

посредовање у породичним односима.¹⁵⁷ Суд овај задатак поверава најчешће ЦСР¹⁵⁸ или стручном лицу са којем је дете већ успоставило одређени ниво комуникације и којој дете верује.¹⁵⁹ Утврђивање и преношење мишљења детета не треба поверити особи са којом је дете у сродничком односу, јер постоји могућност да дете у том случају не изрази своје мишљење слободно. Када је утврђивање мишљења поверено ЦСР, он поступа по налогу суда.¹⁶⁰

2.6. Утицај мишљења детета на одлуку суда

Крајњи циљ сваког поступка је доношење одлуке којом се мериторно решава спор. С обзиром на то да се на породичноправне поступке примењују одредбе ЗПП-а, суд је дужан да одлучује по свом уверењу, на основу савесне и брижне оцене сваког доказа засебно, свих доказа као целине и на основу резултата целокупног поступка, које ће чињенице да узме као доказне.¹⁶¹ Поступајући на овај начин, а при том поштујући принцип најбољег интереса детета, суд је у обавези да своју одлуку јасно и детаљно образложи.

Суд, имајући у виду „најбољи интерес детета“, посебно узима у обзир мишљење детета у зависности од способности детета да мишљење формира.¹⁶² Мишљење треба саслушати и у поступку заштите права детета, у поступку у спору за заштиту од насиља у породици, у спору за издржавање, за поништење усвојења, у спору о материнству и очинству, као и свим оним поступцима чији крајњи исход тангира и дете. (Ђорац, 2014: 325-341) У том смислу се, у поступцима који се тичу детета, суд најпре води овим начелом, како би се право детета у што већој мери остварило.

¹⁵⁷ Члан 65 ст. 6 ПЗ

¹⁵⁸ Када ЦСР утврђује мишљење детета, он то ради поступајући по налогу суда. Налог суда би требало да садржи детаљна питања и упустава о којим дете треба да изрази мишљење, а поред тога може тражити од поступајућег органа да достави и транскрипт разговора са дететом, како би суд донео одлуку поштујући основне принципе права детета. (Петрушић, et al. 2016: 17)

¹⁵⁹ Стручна особа која је припремала дете за суд, психолог, социјални радник, дечији психијатар, педијатар, терапеут, васпитач, наставник, и др

¹⁶⁰ О овоме више у делу који се односи на партиципацију детета у области социјалне заштите.

¹⁶¹ Члан 8 ЗПП

¹⁶² Више о „најбољем интересу детета“ и способности детета да формира сопствено мишљење видети: Докторска дисертација „Начело најбољег интереса детета у породичном праву“, мр. Вељко Влашкивић, Правни факултет, Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2014. године – доступно на: <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/5352/Disertacija2704.pdf?sequence=6&isAllowed=y>

Породичним законом није одређено шта представља најбољи интерес детета, нити су предвиђене смернице за његову оцену. Судовима је остављено да дефинишу овај правни стандард. Предмет оцене суда свакако треба да буду све околности које су значајне за доношење одлуке, а то су, на пример: жеље родитеља и жеље детета у вези вршења родитељског права, здравствене, имовинске и стамбене прилике родитеља, понашање и карактерне особине родитеља, узраст детета. (Апостоловић, 2006:320)

Не постоји обавеза суда да у својој одлуци образложи зашто је нашао да је у најбољем интересу детета да му ускрати право да у поступку изрази своје мишљење док и када образлаже на који начин је утврдио најбољи интерес детета, чињеница је да не постоје јасно дефинисани критеријуми ни у законодавству ни у пракси на основу којих се у конкретном случају принцип најбољег интереса детета утврђује. (Јанић, 2016: 184)

Када је реч о оцени израженог мишљења детета, веома је битно да уколико суд детету није пружио могућност да се слободно изјасни о питањима која га се тичу, у образложењу наведе разлоге таквог поступања. Међутим, уколико је суд детету пружио такву могућност, онда је дужан да у образложењу објасни зашто детету омогућио да се своје мишљење изрази на одређени начин, односно зашто је одлучио у складу са мишљењем детета или супротно од мишљења детета. (Петрушић, et al. 2015: 22)

3. Остваривање права детета на слободно изражавање мишљења у судској пракси

3.1. Циљеви, задаци и предмет истраживања

Основни циљ истраживања био је да се прикупе и анализирају подаци који омогућавају стицање увида у остваривање права детета на изражавање мишљење о питањима која га се тичу, укључујући информисање детета, избор начина изражавања мишљења и вредновање израженог мишљења детета.

За потребе истраживања креиран је посебан упитник,¹⁶³ чију садржину чине питања усмерена на прикупљање следећих група података: број правноснажно окончаних поступка,

¹⁶³ Ради вршења истраживања састављен је упитник који је попуњаван за сваки предмет засебно, односно за свако дете које је странка, учесник или сведок у поступку који је предмет истраживања. Упитник се састоји из питања на која су понуђени одговори, али уз скоро свако питање постоји могућност да се одговори другачије од понуђеног, с обзиром на то да је реч о ситуацијама које нису увек исте и на које се не може

начин покретања поступка, број и узраст деце за коју је попуњаван упитник, начин изражавања мишљења детета, заступање деце у предметним поступцима и утицај израженог мишљења на мериторну одлуку суда. Ауторка је методом анализе садржаја списка предмета дошао до резултата који су приказани у раду.

Истраживање је спроведено у току јуна и јула 2020. године, а предмет истраживања су судски предмети Основног суда у Лебану, чије судско подручје обухвата територије општине Бојник, Медвеђе и Лебане.¹⁶⁴ . Непосредни предмет истраживања су сви поступци у породичноправним споровима¹⁶⁵ који су правноснажно окончани у току 2018. године. У наведеном периоду, правноснажно је окончано 279 предмета у породичноправним стварима. Подаци који су прикупљени истраживањем обрађени су, анализирани и приказани у наставку рада.

3.2. Налази истраживања

У току 2018. године, правноснажно је окончано 279 поступака у породичноправним стварима.¹⁶⁶ Истраживањем су обухваћени само они поступци који су окончани правноснажном пресудом и у којима се у некој од процесних улога јављају деца, а таквих је 111.¹⁶⁷ Од укупног броја правноснажно окончаних поступка, 26 (23,42%) поступака вођено је поводом брачних спорова, 24 (21,62%) поступака поводом спорова за заштиту

дати увек исти одговор. Први део и трећи део упитника (Први део упитника је од 1. до 9. питања, а трећи део упитника обухвата питања почев од 32. до 36. питања) представљају уопштена, уводна и завршна питања која се попуњују за сваки предмет, тачније за свако дете које се јавља у предметним поступцима, док се други део упитника попуњава у зависности од тога на који начин је дете саслушано (Уколико је дете на непосредан начин изразило мишљење, попуњавају се питања почев од 10. до 23. питања, а уколико је дете посредно изразило своје мишљење, попуњавају се питања почев од 24. до 31. питања).

¹⁶⁴ Члан 3 ст. 1 тач. 31, Закон о седиштима основних судова и јавних тужилаштва, („Службени гласник РС“ 101/2013).

¹⁶⁵ Предмет породичноправних поступка може бити брачни спор, спор о материнству и очинству, спор за заштиту права детета и лишење, односно вршење родитељског права, спор за поништење усвојења, спор за издржавање детета и спор за заштиту од насиља у породици. У одређеним случајевима може доћи и до кумулације ових основа у породичноправним споровима, нпр. када је поступак покренут ради развода брака, а супружници имају малолетну децу према којој имају обавезу издржавања, онда се у том поступку одлучује по оба основа.

¹⁶⁶ У ову бројку улазе и предмети у којима се деца не јављају ни у једној процесноправној улози.

¹⁶⁷ Из анализе су изостављени предмети који су окончани правноснажним решењима, јер је реч о решењима о повлачењу тужбе, о одбачају тужбе и месној ненадлежности и није уопште дошло до отварања главне расправе, те није могло доћи до изражавања мишљења детета и изостављени су су предмети који су окончани правноснажном пресудом, али у којима се деца не јављају као носиоци неке од процесних улога. Реч је о 26 брачних спорова где нема малолетне деце или бивши супружници немају деце уопште, 29 спорова о издржавању и 5 спорова за заштиту од насиља у породици, у којима се као тужилац јавља Центар за социјални рад.

права детета, вршење односно лишење родитељског права и 61 (54,95%) поступака вођено је поводом спора за издржавање детета, док није било правноснажно окончаних поступка у матернитетским и патернитетским парницама, парницама за поништај усвојења и парницама за заштиту детета од насиља у породици.¹⁶⁸

Укупно 93 поступка је покренуто тужбом, а предлогом су покренути поступци који су вођени по предлогу за споразумни развод брака – укупно 18. Поступци су покренути тужбом деце, родитеља/других пунолетних лица и центара за социјални рад,¹⁶⁹ док су поступци у парницама за споразумни развод брака покренути од стране супружника, односно родитеља. Тужбом детета покренуто је укупно 61 поступак,¹⁷⁰ тужбом родитеља/других пунолетних лица 46 поступак, а тужбом ЦСР укупно 4 поступка.

У свим поступцима у којима има деце, она се јављају у улози тужиоца и у улози учесника.

Ни у једном поступку деца се не јављају у процесној улози сведока. Такође, у већини поступка дете заступа његов законски заступник, само у 4 поступка дете заступа привремени заступник,¹⁷¹ док се колизијски заступник не појављује ни у једном од поступка.

За потребе истраживања прикупљени су подаци из 172 предмета. Од тог броја, у 102 предмета деца се у поступку јављају у улози странке, тачније тужиоца, а 72 детета се у поступку јавља у улози учесника.¹⁷² Деца се као тужиоци јављају у поступцима који су покренути тужбом за издржавање, а као учесници се јављају у поступцима који су покренути на основу тужбе за вршење родитељског права, тужбе за развод брака или предлога за споразумни развод брака у којима се поред развода брака, одлучује о поверавању деце, уређењу личних односа и издржавању деце.

¹⁶⁸ У брачним споровима, одлучивано је и о поверавању и законском издржавању деце, али су ти поступци у приказани само кроз основ брачних спорова.

¹⁶⁹ Поступали су: Центар за социјални рад у Лебану, Центар за социјални рад у Бојнику и Центар за социјални рад у Медвеђи.

¹⁷⁰ Реч је о поступцима за издржавање.

¹⁷¹ Законски заступник је мајка или отац детета, у зависности од околности конкретног случаја, а у поступцима где дете заступа привремени заступник реч је баби или деди детета, у поступцима за лишење родитељског права.

¹⁷² Овај број није једнак броју правноснажно окончаних поступка, јер како је већ поменуто, има поступака у којима се деца нису појавила ни у једној процесној улози, а има поступака за које је попуњавано 2 или више упитника, јер је било више деце у једној или више процесних улога.

Највише је деце узраста од 0-9 година (41,4%) и деце узраста од 10-14 година (39,1%), док је деце узраста од 15-17 година евидентно најмање (19,5%). У свим поступцима, без обзира на узраст детета и процесну улогу детета у поступку, када је изражавало мишљење, дете је то чинило посредно, и то преко ЦСР. У списима предмета који су предмет истраживања нема никаквих података о томе да је неко дете инсистирало да буде саслушано непосредно од стране суда, нити да је суд сматрао да је на основу околности конкретног случаја то неопходно.

Центар за социјални рад је поступао по налогу суда¹⁷³ и утврђивао мишљење детета, а затим суду достављао свој извештај који се састоји из налаза и мишљења. Анализирајући извештаје из предмета, ауторка је дошла до закључка да ЦСР у сваком случају поступа идентично. Центар за социјални рад, односно стручно лице које је запослено у том органу, након упознавања са дететом и разговора са њим, дете саслушава о одређеним питањима која га се тичу и потом у извештају износи своје стручно мишљење. У извештајима ЦСР не постоје подаци о томе које су технике коришћене приликом саслушања детета, као ни транскрипт разговора са децом. Међутим, ни у једном случају није постојао такав захтев суда.¹⁷⁴

У поступцима у којима се појављују деца у узрасту од 0-9 година, на основу извештаја ЦСР, утврђено је да деца тог узраста нису саслушавана, већ само је узет у обзир најбољи интерес детета, дотадашњи начин живота и стручна лица су на основу односа детеродитељ, одлучивала по налогу суда, а да би испитивање од стране њима непознатог лица представљало *стрес, излагање непознатом и непотребно узнемиравање које није у складу са најбољим интересом детета.*

Сprovedени поступци резултирали су доношењем мериторних одлука суда. Пресуде које је суд донео у свим предметним поступцима поклапају се са стручним мишљењима ЦСР. У образложењима пресуда¹⁷⁵ цењен је, као приоритетан, најбољи интерес малолетне

¹⁷³ Налог суда садржи податке о странкама и учесницима поступка и њиме се само тражи да ЦСР суду достави свој налаз и мишљење.

¹⁷⁴ Значај транскрипта разговора који је стручно лице водило са дететом приликом утврђивања његовог мишљења огледа се у ситуацијама када је налогом суда ЦСР поверена дужност да утврди мишљење детета и дословно га пренесе суду, у аутентичном облику. Тада је потребно да аутентична садржина мишљења детета буде јасно одвојена од текста налаза и мишљења, у посебном документу.

¹⁷⁵ У пресудама које су донесене по свим заступљеним основима, тј. у пресудама у којима се одлучује о вршењу, лишењу родитељског права, издржавању, идр. У пресудама суд се углавном позивао на чл. 61, чл.226, чл.270 и чл.272 ПЗ.

деце, њихов узраст, пол, досадашња брига о деци и досадашњи начин живота деце, као и извештај ЦСР. У 6 поступака уложена је жалба на првостепену одлуку, с тим што су се у 4 поступка жалбе односиле на трошкове поступка, што није од значаја за предмет овог истраживања, док је у 2 поступка уложена жалба због превелико утврђене висине издржавања, али је крајњи исход тих поступка по жалби то да је потврђена првостепена пресуда Основног суда у Лебану од стране Апелационог суда у Нишу.

На основу спроведеног истраживања, када је у питању право детета на слободно изражавање мишљења у Основном суду у Лебану, без обзира на узраст детета и на то у којој процесној улози се дете налази у поступку, постоји одређена пракса да дете своје мишљење увек изражава посредно, и то преко ЦСР. Ауторка је мишљења да постоје бројни разлози оваквог поступања. Пре свега, разлог су традиционални ставови о детету према којима се дете још увек посматра као „објект“ заштите, као и став да ће дете непосредним изражавањем мишљења пред судом бити изложено стресу, непријатности и нелагодности. Такође, један од разлога може бити и недовољна обученост и информисаност судија о овом начину остваривања права детета, као и могућност да своје поступање оправдају принципом најбољег интереса детета, позивајући се на то да су одлучивали у складу са својим дискреционим овлашћенима и према својој процени у конкретном случају, те да су мишљења да није било потребе за непосредним изражавањем мишљења детета.

III ПРАВНИ ОКВИР ПРАВА НА ПАРТИЦИПАЦИЈУ У РЕПУБЛИЦИ ХРВАТСКОЈ

1. Законодавни оквир права детета на партиципацију у Републици Хрватској

Република Хрватска је, као и Република Србија, потписница КПД, те је у складу с тим преузела обавезу да своје национално законодавство и праксу прилагоди одредбама и циљевима конвенције и њеним факултативним протоколима.¹⁷⁶ Међународни глобални и регионални уговори који следе КПД,¹⁷⁷ преузимају у њој записане стандарде те издвајају и уређују нека посебна права деце не би ли још детаљније обухватили поједина подручја живота деце и тако им осигурали поштовање. Идеја постојања права деце продрла је у сва национална законодавства на различитим нивоима (кроз прописе, стратегије и агенде) и у разна правна подручја како би слика права деце и њихова заштита била целовита. (Храбар, 2020: 659) Према *Закључним примједбама о комбинираним трећем и четвртим периодичним извјешћу Хрватске*¹⁷⁸ које је усвојио Комитет, у оквиру Општих начела примећено је да од усвајања КПД у Хрватској постоји све већа свест о важности партиципације деце у различитим деловима живота детета. Република Хрватска је, као потписница Конвенције, на нивоу националног законодавства прихватила обавезу да детету осигура право на изражавање мишљења у свим стварима које се на њега односе, увек кад је способно формирати мишљење.¹⁷⁹ Конвенција о правима детета прописује право на партиципацију деце које укључује право детета на слободно изражавање свог мишљења о свему што га се тиче (чл. 12). Ако је дете у стању изразити своје мишљење, одрасли су му дужни омогућити да то и учини. Члан 12 КПД намеће обавезу да осигурају, омогућавају и охрабре децу у изражавању својих схватања о свим важним питањима која могу утицати на њихов живот, али то не значи да од деце треба захтевати изношење мишљења ако нису вољна или заинтересована да се учине. Уз тај захтев нема никаквих ограничења везаних уз

¹⁷⁶ Чланом 134 Устава Републике Хрватске прописано је да међународни уговори који су склопљени и потврђени у складу са уставом и објављени, а који су на снази, чине део унутрашњег правног поретка Републике Хрватске, а по правној снази су изнад закона, као и да се њихове одредбе могу мењати или укидати само уз услове и на начин који су њима утврђени или сагласно општим правилима међународног права.

¹⁷⁷ Реч је о немалом броју конвенција Савета Европе, али и о три факултативна протокола уз КПД. Више о томе (Храбар, 2019: 12)

¹⁷⁸ *Закључне примједбе о комбинираним трећем и четвртим периодичним извјешћу Хрватске* – Доступно на:

<https://demografijaimladi.gov.hr/UserDocsImages/Direktorij%201/Zakljucne%20primjedbe%20o%20kombinirano%20trećem%20i%20četvrtom%20izvješću%20Hrvatske.pdf>

¹⁷⁹ Комитет је поздравио напредак који је држава остварила у усклађивању свог законодавства са КПД, али је изразио забринутост због недостатка делотворног и потпуног спровођења целокупног законодавства са КПД.

старосну границу, али се наглашава учешће у складу с старошћу и зрелошћу детета. Врло мала деца и деца са сметњама у развоју могу имати проблеме у артикулацији свог мишљења говором, али могу бити охрабрена да се изразе цртежом, игром, у писаном облику, путем рачунара или на други начин. Право да се дете саслуша односи се на све одлуке које се одражавају на живот детета – у породици, школи, локалној заједници, на националном политичком нивоу. При томе је важно да то што деца кажу одрасли узимају озбиљно. Члан 12 инсистира на томе да се мишљењу детета прида важност и да мишљење буде узето у обзир када се одлучује о свим питањима која се тичу детета. (Laklija, Pećnik, Sarić, 2005: 3)

У складу са обавезама које је преузела ратификацијом КПД, Хрватска је приступила изради закона, подзаконских аката, стратегија и других докумената¹⁸⁰ и правних аката, као и стварању институционалног механизма за заштиту права детета. У *Закључним примједбама о комбинираним трећем и четвртим периодичним извјешћу Хрватске*, тачније у делу који се односи на члан 12- поштовање мишљења детета, изражена је забринутост, упркос томе што је ово право укључено у низ закона које је Република Хрватска усвојила и основана су дечија градска и општинска већа. Забринутост је изражена због тога што се мишљења деце у пракси не спроводе на одговарајући начин у свим питањима која их се тичу, укључујући и судске и административне поступке; непостојања довољне обуке стручњака који раде са децом и за децу; традиционалних друштвених схватања о деци која и даље ограничавају поштовање мишљења детета унутар породице, школе, других институција и целог друштва; неефикасности постојећих националних већа ученика и савета младих, као и због тога што сагласност за медицинске захвате детета млађег од 18 година даје искључиво законски заступник детета.¹⁸¹

¹⁸⁰ Влада Републике Хрватске у свом досадашњем раду на плану области права детета, усвојила бројне стратешке документе, а неки од њих су: Национални оквирни курикулум за предшколски одгој и опће обавезно образовање у основној и средњој школи (2010), Национални програм дјеловања за дјецу У РХ за раздобље 1999-2005.године, Национални план активности за права и интересе дјеце од 2006.-2012.године, Националну стратегију за права дјеце у РХ за раздобље 2014-2020 године, од којих је за право детета на партиципацију од највећег значаја последња наведена, јер је усвајањем ове стратегије РХ добила стратегију која се бави промовисањем члана 12 КПД. За потребе праћена и трајног остваривања циљева стратегија, Влада РХ својом одлуком (Народне Новине бр.105/2017) је основала Вијеће за дјецу, које на националном нивоу координира и усклађује рад државних и осталих тела како би се остварили циљеви прописани стратегијом. Више о овом телу биће у делу који се односи на институционалну заштиту права детета у Републици Хрватској.

¹⁸¹ Par. 24 CRC/C/HRV/CO/3-4

Одредбе правних аката Републике Хрватске који су од значаја за обраду теме овог рада су: Устав Републике Хрватске, Обитељски закон,¹⁸² Закон о одгоју и образовању у основној и средњој школи,¹⁸³ Закон о заштити права пацијената,¹⁸⁴ Закон о социјалној skrби,¹⁸⁵ Закон о судовима за младеж¹⁸⁶ и др. Одредбе Устава Републике Хрватске¹⁸⁷ упућују на закључак да се Хрватска определила за заштиту и промовисање права детета, иако се Уставу изричито не помиње право детета на партиципацију.

Преглед и резултати анализа закона и докумената Републике Хрватске биће изложени према систематици која је коришћена приликом анализе правног оквира права детета на партиципацију у праву Републике Србије.

1.1. Дефиниција појма „дете“ у законодавству Републике Хрватске

У хрватском законодавству не постоји јединствена дефиниција детета, већ се у различитим законима примењују различите дефиниције.

У ОЗ није дата дефиниција детета, већ се она посредно извлачи из одредбе која гласи да је пунолетна особа она која је навршила 18 година, из чега се изводи да се дететом сматра свако лице које није навршило 18 година. Изузетак представља стицање пословне способности пре пунолетства, када дете које има навршених 16 година живота склопи брак пре пунолетства или постане родитељ. (Jeđud-Borić, Miroslavljević, Koller-Trbović, Širanović, Car, Kušević, 2017: 22)

За потребе ЗСС дете је дефинисано као особа до навршених 18 година живота.¹⁸⁸

У Закону о судовима за младеж и Прекршајном закону¹⁸⁹ прави се разлика између детета као лица које није навршило 14 година живота, млађег малолетника као лица које је навршило 14 година живота, а није навршило 16 година живота и старијег малолетника као лица је навршило 16 али не 18 година живота.

¹⁸² Обитељски закон („Народне новине“ бр. 103/15, 98/19 и 47/20), у даљем тексту ОЗ

¹⁸³ Закон о одгоју и образовању у основној и средњој школи („Народне новине“ бр. 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18, 98/19 и 64/20)

¹⁸⁴ Закон о заштити права пацијената („Народне новине“ бр. 169/2004) у даљем тексту ЗЗПП

¹⁸⁵ Закон о социјалној skrби („Народне новине“ бр. 157/13, 152/14, 99/15, 52/16, 16/17, 130/17, 98/19, 64/20 и 138/20) у даљем тексту ЗСС

¹⁸⁶ Закон о судовима за младеж („Народне новине“ бр. 84/11, 143/12, 148/13, 56/15 и 126/19)

¹⁸⁷ Устава Републике Хрватске („Народне новине“ бр. 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10 и 05/14)

¹⁸⁸ Члан 4 ст. 1 тачка 6 наведеног закона

¹⁸⁹ Прекршајни закон („Народне новине“ бр. 107/7, 39/13, 157/13, 110/15, 70/17, 118/18)

1.2. Право детета на партиципацију у систему социјалне заштите Републике Хрватске

Право детета на социјалну сигурност и право на уживање животног стандарда који одговара дететовом телесном, психичком и друштвеном развоју, а поштујући начело према коме сва деца требају одрастати у породичном окружењу, основна су права детета која Република Хрватска обезбеђује националном правном регулативом.¹⁹⁰

Најважнији и темељни закон у саставу социјалне заштите је ЗСС,¹⁹¹ а у контексту права детета на партиципацију и ОЗ. У ЗСС прописане су одредбе о партиципативним правима корисника услуга социјалне заштите, а међу корисницима, у смислу овог закона, су и деца. У трећем поглављу закона, посвећеном начелима¹⁹² на којима се заснива социјална заштита у Републици Хрватској, регулисана су и партиципативна права, пре свега кроз начело слободе избора, начело индивидуализације, начело укључености корисника у заједницу, начело поштовања људских права и интегритета корисника, начело информисаности о правима и услугама, забране дискриминације, начело учествовања у доношењу одлука, тајности и заштити личних података, приватности и право на подношење притужби. Наведеним начелима, корисницима права на социјалну заштиту, пружена је могућност да своја права остварују у складу са својим потребама и уз активно учествовање, право да буду информирани о правима и услугама, а све у складу са поштовањем и заштитом њихових људских права, односно права детета.

Од највећег значаја за партиципацију детета јесте начело учествовања у доношењу одлука које прописује следеће: 1) *да корисник права у суставу социјалне скрби има право судјеловати у процјени стања, потреба и у одлучивању о коришћењу услуга те праводобно добити информације и подршку за доношење одлука*, 2) *кориснику права у суставу*

¹⁹⁰ Национална стратегија за права деце у Републици Хрватској за раздобље од 2014. до 2020. године – Министарство социјалне политике и младих, 2014, стр 26 – Доступно на <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Strategije%20-%20OGP/socijalna%20politika/NACIONALNA%20STRATEGIJA%20ZA%20PRAVA%20DJECE%20U%20RH%20RAZDOBLJE%20OD%202014.%20DO%202020.%20GODINE%5B1%5D.pdf>

¹⁹¹ Овим законом уређен је начин обављања и финансирања делатности социјалне скрби, корисници права, као и поступак остваривања права и друга питања која су везана за ову делатност.

¹⁹² У овом поглављу прописана су укупно 14 начела, а биће поменута само она која су од непоредног значаја за право детета на партиципацију.

*социјалне скрби не могу се пружати социјалне услуге без његовог пристанка, односно без пристанка његовог скрбника или законског заступника, осим у случајевима прописаним посебним законом, 3) у поступцима у којима се одлучује о дјететовим правима и интересима дијете има право да на прикладан начин сазна важне околности случаја, добије савјет и изрази своје мишљење, те да буде обавештено о могућим последицама уважавања његовог мишљења. Мишљење детета узима се у обзир у складу с његовом доби и зрелости.*¹⁹³

Законом о социјалној скрби постављени су одређени стандарди који морају да буду поштовани, те је на основу њих израђен *Правилник о стандардима социјалне скрби*¹⁹⁴ који има за циљ да дефинише оквире пружања социјалних услуга (*квалитета социјалних услуга и смернице за њихово увођење, као и мерила којима се утврђује усклађеност са прописаним стандардима*).¹⁹⁵

Неки од стандарда партиципације који се односе на децу јесу: *стандард доступности информација* (садашњи и потенцијални корисници услуга требају добијати све информације о социјалним услугама како би могли правилно одабрати оне услуге које најбоље задовољавају њихове потребе), *стандард одлучивања и самоодређења* (корисници услуга подстичу се да активно утичу на властити живот и на сваки начин им се омогућује да сами бирају и одлучују у свим аспектима свог живота) и *стандард приватности и поверљивости* (признаје се и уважава право сваког корисника услуге на приватност, поверљивост и достојанство у свим аспектима његовог живота).

1.3. Право детета на партиципацију у здравственом систему

Здравствене услуге потребне деци и младима различите су од оних за одрасле и потребно је ставити већи нагласак на информације, психосоцијалну подршку, промотивне и превентивне акције.¹⁹⁶

¹⁹³ Члан 18 ЗСС

¹⁹⁴ Правилник о стандардима социјалне скрби („Народне новине“бр.143/14)

¹⁹⁵ Стандарди пружају корисницима социјалних услуга транспарентнији увид и у садржај услуге, у квалитет услуге који могу очекивати, чиме се подижу партиципативна права на један виши ниво и корисници услуга бивају обавештени о услугама које добијају или могу да добију.

¹⁹⁶ European Strategy for Child and Adolescent Health and Development, WHO, 2005 – Доступно на: https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0003/81831/E91655.pdf

За остваривање аутономије деце у здравственом систему битан је ЗЗПП, који прописује да пацијент има право учешћа, што обухвата право пацијента¹⁹⁷ на обавештеност и право на прихватање или одбијање одређеног дијагностичког, односно терапијског поступка.¹⁹⁸ У смислу овог члана, дете има право на потпуну обавештеност и пружање информације на разумљив начин од стране здравственог радника високе стручне спреме, а у складу са годинама живота детета.¹⁹⁹ Такође, дозвољено је знанствено истраживање над малолетником, који је претходно на разумљив начин обавештен о природи, важности, последицама и ризицима испитивања, а изричит пристанак, односно потписану сагласност даје законски заступник малолетног лица.²⁰⁰ Законодавац није прописао да потребна обавештења треба пружити и законском заступнику малолетног лица, с обзиром на то да он даје изричит пристанак, али се претпоставља да законски заступник поступа у најбољем интересу детета, те да свој пристанак даје након што му здравствени радник пружи неопходне информације. Овим законом се детету као пацијенту гарантује и право на поверљивост и право на приватност.²⁰¹

Обитељски закон предвиђа право детета на информисани пристанак на одређени медицински поступак. Наиме, дете старије од 16 година, које према оцени доктора медицине, располаже информацијама потребним за формирањем сопственог мишљења о конкретној ствари и које је према његовој оцени довољно зрело за доношење одлуке о превентивном, дијагностичком или терапијском поступку у вези са својим здрављем или лечењем, може самостално дати пристанак на преглед, претрагу или медицински поступак.²⁰² Одређивање тачног узраста у коме се преноси право на пристанак на дете у складу је са Општим коментаром бр. 12 Комитета за права детета. Комитет поздравља

¹⁹⁷ Члан 1 ЗЗПП прописује да се пацијентом сматра свака особа, болесна или здрава, која затражи или којој се пружа одређена мера или услуга у циљу очувања и унапређења здравља, спречавања болести, лечења или здравствене неге и рехабилитације.

¹⁹⁸ Члан 6 ЗЗПП

¹⁹⁹ У смислу члана 8 ЗЗПП, пацијент има право на обавештеност о: своме здравственом стању, укључујући медицинску процену резултата и исхода одређеног дијагностичког или терапијског поступка, препорученим прегледима и захватима, као и о планираним датумима за њихово обављање, о могућим предностима и ризицима обављања или необављања препоручених прегледа или захвата, своме праву на одлучивање о прегледима и захватима, могућим заменама за препоручене поступке, о току поступка приликом пружања здравствене заштите, даљем току пружања здравствене заштите, препорученом начину живота и правима из здравственог осигурања и поступцима остваривања тих права.

²⁰⁰ Члан 21 ЗЗПП таксативно набраја који услови треба да буду испуњени да би се спровело медицинско истраживање над малолетним дететом.

²⁰¹ Члан 25 ст. 1 и чл. 28 ЗЗПП

²⁰² Члан 88 ст. 1 ОЗ

увођење оваквих одредби у национална законодавства држава чланица, односно право детета које је навршило одређене године живота да да пристанак без захтевања икакве индивидуалне процене способности, после консултације са независним и компетентним стручњаком и снажно поручује државама уговорницама да ће се мишљењу малог детета, када показује способност да изрази мишљење засновано на подацима о свом лечењу, посветити дужна пажња.^{203 204}

Међутим, поставља се питање да ли се оваквим регулисањем поступа у најбољем интересу детета? Да ли је дете, без обзира на године и степен способности, довољно одговорно да предузме ризик могућих последица пристанка или непристанка на различите медицинске интервенције? Да ли слепо преписивање препорука Комитета оправдавају терет које дете може носити на леђима преузимањем на себе овакве врсте одговорности? Ауторка је мишљења да заиста треба посветити дужну пажњу при уважавању мишљења детета, јер је дете, колико год било зрело и одговорно за своје године, ипак дете и треба га ослободити терета тешких одлука у што већој мери. Његово мишљење и жеље се морају узети у обзир, али тек након упознавања детета са свим потребним информацијама које би биле важне за доношење овакве одлуке, поготово када је реч о тежим и компликованијим медицинским интервенцијама.

1.4. Право детета на партиципацију у систему образовања

Образовање представља једну од главних димензија живота детета, која се одвија у вртићу, основним, средњим школама и другим јавним установама у складу са законима и подзаконским актима, те се без сумње може рећи да је школа битно окружење за учење, промовисање и остваривање права детета. Право на образовање захтева активну улогу државе и није само питање једнаког приступа све деце образовним установама и образовању уопште, већ и активног учествовања у овој сфери живота. Као што је већ поменуто, партиципација деце у школи омогућује броје погодности како за дете, тако и за учитеље и наставнике, који су дужни да деци створе услове за остваривање њихових права.

²⁰³ Par.102 УН, OCRC/C/GC/12

²⁰⁴ Комитет је у Општем коментару бр. 12 исказао јединствено гледиште спрам различитих ситуација у вези са здрављем, а у којима се дете може наћи.

Учествовање деце у саставу образовања у Републици Хрватској уређено је следећим законима: Закон о предшколском одгоју и образовању и Законом о основном и средњошколском одгоју и образовању, а разрађено је бројним подзаконским актима надлежног министарства.²⁰⁵ ²⁰⁶ Партиципација деце у образовном систему је релативно опште законски нормирана, иако упркос позитивним прописима не постоје институционални механизми који би на неки начин санкционисали непоштовање законских одредби, односно питање је шта се дешава када се права не поштују. (Car, Jeđud-Borić, 2016: 131)

Право детета на избор образовања и занимања прописано и у ОЗ.²⁰⁷ Закон о одгоју и образовању у основној и средњој школи, препознаје права и обавезе детета, односно ученика и утемељује их у образовни систем посебним одредбама, на основу којих препознаје дете као активног учесника у образовном систему и одлучивању о појединим питањима везаним за образовање.²⁰⁸ Право на партиципацију и учешће у образовном систему, у мери у којој је то могуће, деца остварују путем већа.²⁰⁹ У школи се оснивају већа ученика које чине представници сваког разреда, на челу са председником већа, који има право да учествује у раду школе када је реч о правима и обавезама ученика, али нема право одлучивања.²¹⁰ ²¹¹ Веће заступа права и интересе свих ученика, има саветодавну,

²⁰⁵ У оквиру области образовања, Национална стратегија за развој права детета за раздобље од 2014. до 2020. године, у оквиру развоја образовног система, предвиђа одређене циљеве и мере, како би се повећало учествовање деце у процесима доношења одлука које се тичу њиховог развоја и образовања, а све у складу са њиховим узрастом и зрелошћу.

²⁰⁶ Национални оквирни курикулум за предшколски развој и образовање те опће обавезно средњошколско школовање (2011) који је усвојен одлуком од стране надлежног министра, обухвата осам компетенција, од којих је једна од значаја за партиципацију, а то је оспособљеност за одговорно понашање, позитиван став и толерантан однос према људима, међуљудску и међукултурну сарадњу, узајамно помагање и прихватање различитости, самопоуздање, поштовање других и самопоштовање, оспособљеност за учествовање у развоју демократских односа у школи, заједници и друштву. Вредности на којима почива су: знање, солидарност, идентитет и одговорност. Одговорност подразумева да подизање и образовање детета подстакну активно учествовање деце у друштвеном животу и прокламују њихову одговорност према општем друштвеном раду, добру и природи и раду, као и према себи и другима.

²⁰⁷ Чланом 84 ст. 5 ОЗ прописано је да дете има право на избор образовања и занимања, као и право на запошљавање у складу са својим способностима и добробити.

²⁰⁸ Члан 61 Закона о одгоју и основном и средњем образовању наглашава следећа права ученика: 1) право на обавештеност о свим питањима која се на њега односе, 2) право на савет и помоћ у решавању проблема, а у складу са интересом детета, 3) право на уважавање његовог мишљења, 4) право на помоћ других ученика те установе, 5) право на притужбу коју може поднети учитељима, наставницима, директору и школском одбору 6) право на учествовање у раду већа ученика, као и у изради и провери кућног реда, 7) право на предлагање побољшања одгојно-образовног процеса и одгојно-образовног рада,.

²⁰⁹ Слично је ученичком парламенту у Републици Србији.

²¹⁰ Члан 71 ст. 1 и ст. 2 Закона о одгоју и основном и средњем образовању

²¹¹ Начин и избор представника, као и делокруг рада Већа одређује се статутом школе.

представничку, комуникативну, организацијску, демократску и информативну улогу. Од 2005. године, на државном нивоу Републике Хрватске постоји Национално Вијеће ученика²¹² и представља највише представничко тело ученика основних и средњих школа и саветодавно тело Министарства знаности, образовања и спорта.²¹³ Национално Вијеће ученика Републике Хрватске чине 21 члан, односно по један члан сваког жупанијског већа, а свако жупанијско веће састављено је школских већа ученика своје жупаније. Између осталог, ученици помоћу овог тела остваривањем својих партиципативних права остварују и своја друга права која су им гарантована.²¹⁴

1.5. Право детета на партиципацију у поступцима у породичним стварима

У поступцима који се воде пред судовима и управним органима Републике Хрватске, дете може бити учесник у различитим поступцима и носилац различитих процесних улога.²¹⁵ Овде ће бити речи о улогама и учешћу детета у парничним поступцима из из породичних односа: поступку у коме се одлучује о вршењу родитељског права, а који је придружен поступку у брачним парницама,²¹⁶ поступцима утврђивања или оспоравања очинства или материнства,²¹⁷ самосталним поступцима у којима се одлучује о родитељском старању, остваривању личних односа родитеља са дететом и издржавању детета²¹⁸ и поступцима у којима се одлучује о издржавању детета.²¹⁹

²¹² У даљем тексту: НВУРХ.

²¹³ Најважнији акти о Већу су Пословник о именовању и задацима које доноси министар надлежног министарства и Пословник о раду већа који доноси само Веће.

²¹⁴ Задаци НВУРХ су: представљање ученика у свим питањима која их се тичу на националном нивоу, представљање њиховог рада, предлагање мера за побољшање услова у школама, развијање сарадње са ученицима из других земаља, развој иновативности и истраживачког духа међу ученицима, развој и неговање културе, толеранције и дијалога међу ученицима с обзиром на расну, националну и верску различитост, помогање у изградњи личности и јачању идентитета ученика, идр. Више о овоме на: <http://nvurh.skole.hr/nvurh>

²¹⁵ У односу на законску регулативу могуће је закључити како Република Хрватска има задовољавајуће прописе којима су остварени предуслови за остваривање права деце у оквиру правосуђа, али је потребно интензивирати активности и осигурати финансијска средства за њихово спровођење. Национална стратегија за права дјеце у Републици Хрватској за раздобље од 2014. до 2020. године, Загреб 2014. године, Министарство социјалне политике и младих, стр. 13

²¹⁶ Члан 369-чл.381 ОЗ

²¹⁷ Члан 382-чл.407 ОЗ

²¹⁸ Члан 408-чл. 422 ОЗ

²¹⁹ Члан 423-чл. 432 ОЗ

Обитељски закон препознаје дете као активног субјекта права, коме је признато право да у законом прописаним поступцима остварује и штити своја права, као и да учествовањем у тим поступцима и изражавањем свог мишљења о конкретном питању, утиче на даљи ток и исход поступка.

Према ОЗ, дете је овлашћено да тужбом покрене све наведене поступке. У свим посебним парничним поступцима које регулише овај закон, дете има улогу странке, независно од тога ко покрене наведени поступак. Обитељски закон гарантује детету *право на изражавање мишљења, при чему су родитељи и друге особе које се старају о детету, дужне да поштују мишљење детета у складу са његовом зрелошћу и годинама, као и да у свим поступцима у којима се одлучује о неком праву или интересу детета, оно има право да на прикладан начин сазна за околности случаја, да добије савет, да изрази своје мишљење и да буде обавештено о могућим последицама поштовања његовог мишљења.*²²⁰

Обитељски закон прави разлику између деце у зависности од навршених година живота. То чини тако што дозвољава суду да решењем допусти детету да износи чињенице, предлаже доказе, подноси правне лекове и предузима друге радње законом прописане радње, уколико су испуњени законом прописани услови, и то: да је дете поднело захтев, да има навршених 14 година живота и да је способно да схвати значај и правне последице предузетих радњи.²²¹ Оваквим регулисањем, омогућено је да дете и пре навршених 18 година живота, стекне поступовну способност (процесну способност). Уколико је детету призната процесна способност, у том случају, поред радњи које предузима дете, радње може предузимати и његов законски заступник²²², а уколико су њихове радње у супротности, суд је дужан да на основу конкретних околности, а поготово добробити детета, процени чије ће радње узети у обзир.²²³ Тиме што је оставио суду да слободно процени које радње ће узимати у обзир, законодавац је обезбедио да се у сваком конкретном случају води рачуна о најбољем интересу детета и његовој добробити, те на тај начин осигурава заштиту права детета.

²²⁰ Члан 86 ст. 1 и 2 ОЗ

²²¹ Чланом 359 ст. 2 ОЗ, прописано је да пре него донесе овакву врсту решења, суд је дужан да затражи мишљење центра за социјалну скрб.

²²² Заступникова улога се диференцира на однос са дететом и однос са судом (Храбар, 2012: 72)

²²³ Члан 359 ст. 4 и ст.5 ОЗ

У поступцима у којима одлучује о имовинским и личним правима детета, суд треба да омогући детету да изрази своје мишљење, а уколико процени да постоји потреба, може омогућити детету да своје мишљење изрази на другом месту, које је прикладно и уз надзор стручне особе. Детету млађем од 14 година, суд ће омогућити да изрази мишљење путем посебног скрбника (стратеља) или друге стручне особе.²²⁴ Дете мора бити обавештено о предмету и могућем исходу поступка на начин који је прикладан годинама детета и зрелости детета, а ту обавезу има старатељ, суд или друго стручно лице.²²⁵ Суд је дужан именовати решењем детету *посебног скрбника*²²⁶ у случајевима прописаним законом, а ради заштите имовинских и личних права детета. Чланом 240 ОЗ таксативно су набројани поступци у којима дете мора да има именованог посебног скрбника. Истим чланом прописано је и да суд није у обавези именовати посебног скрбника лицу које навршило 14 година живота и којем је решењем призната способност за предузимање радњи, уколико то лице именује пуномоћника. Посебни скрбник је дужан да у поступцима заступа дете, да га обавести о предмету, току и исходу спора у складу са годинама живота детета и да према потреби контактира родитеље детета или скрбника (старатеља). Посебан скрбник је дужан да предузима неопходне ради како би заштитио права и интересе детета. Примера ради, у поступцима око „скрбништва над дететом“, посебни скрбник је дужан да утврди однос детета према родитељу, његове навике, рутину, као и мишљење детета у вези са насталом породичном ситуацијом, односно предметом поступка. Важно је то да дете изражава своје мишљење, без присутности родитеља или скрбника (старатеља), а мишљење суду у тим случајевима подноси посебни скрбник детета. Дете које је навршило 14 година живота може самостално да изрази мишљење пред судом. Право на приватност детета у предметним поступцима осигурано је начелом искључења јавности.²²⁷

²²⁴ Чланом 3 ст. 1 Правилника о прибављању мишљења детета („Народне Новине“ бр. 123/2015-2348) прописано је да када суд прибавља мишљење детета које је млађе од 14 година, суд је дужан претходно упознати посебног скрбника или стручну особу у којим стварима треба утврдити мишљење детета.

²²⁵ Правилником о прибављању мишљења детета („Народне Новине“ бр.123/2015) разрађене су одредбе ОЗ о изражавању мишљења детета и ближе су уређена правила као и начин узимања мишљења детета за потребе поступка пред судом, а све у складу са околностима конкретногог случаја, односно година, способности и жеље детета.

²²⁶ Посебни скрбник је особа са завршеним правним факултетом и положеним правосудним испитом, која је запослена у Центру за посебно скрбништво.

²²⁷ Чл. 351 ОЗ прописује да јавност искључена у поступку у којем се одлучује о статусним стварима, стварима о родитељском старању, личним односима и мерама за заштиту права детета и добробити деце.

У Националној стратегији за права дјете у Републици Хрватској за раздобље од 2014. до 2020. године, коју је донела Влада Републике Хрватске потенцира се партиципативна улога детета, али не у мери и на начин на који одрасли учествују у поступцима. Наиме, сваки поступак у коме дете на било који начин учествује, треба да буде прилагођен поштовању права детета и његовим потребама. Поштовање права детета у области правосуђа обухвата *право на поступак прописан законом, право на учествовање у поступку, право на разумевање поступка, на поштовање приватног и породичног живота, интегритета и достојанства, а посебно се истиче поштовање ограничења присутности деце приликом испитивања и на судским расправама, али и омогућавање детету да пред судом слободно изрази своје мишљење.*^{228 229}

Спроведени поступак пред судом углавном резултира доношењем мериторне одлуке, осим уколико се не стекну услови за доношење процесне одлуке. Право детета је да буде обавештено о садржини те одлуке, која се доставља његовом заступнику, с обзиром на то да се њоме одлучује о правима и интересима детета и о могућности изјављивања правног лека за донету одлуку.

²²⁸ Национална стратегија за права дјете у Републици Хрватској за раздобље од 2014. до 2020. године, Загреб 2014. године, Министарство социјалне политике и младих, стр.12, Преузето 05.03.2022. године Доступно на: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Strategije%20-%20OGP/socijalna%20politika/NACIONALNA%20STRATEGIJA%20ZA%20PRAVA%20DJECE%20U%20RH%20ZA%20RAZDOBLJE%20OD%202014.%20DO%202020.%20GODINE%5B1%5D.pdf>

²²⁹ Као један од утврђених циљева је унапређење породично-правног законодавства и праксе у односу на активно учествовање и могућност изражавања мишљења детета у питањима која се непосредно на њега односе. Мера која је предвиђена за остваривање овог циља је јасно дефинисање одредбе којом ће дете остварити право на учествовање и изражавање свог мишљења у породичним поступцима који се непосредно на њега односе, и без обзира на то која је улога детета у поступцима, осигурати му прилику да изрази своја особита схватања и бриге о питањима у вези са случајем, његову укљученост у правосудни поступак, поготово његову сигурност, као и било које друго релевантно питање које утиче на дете.

IV ПАРТИЦИПАЦИЈА ДЕТЕТА У ПРАВНОМ СИСТЕМУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И ХРВАТСКЕ: СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ

Када говоримо о сличностима законодавства Републике Србије и Републике Хрватске, треба имати најпре у виду чињеницу да су обе државе ратификовале КПД и да се она примењује кроз њихове законе и подзаконске акте.

Оно што им је првенствено заједничко јесте чињеница да ни Република Србија, а ни Република Хрватска немају општеприхваћену дефиницију детета. Сличност се примењује код Породичног Закона РС и Обитељског закона РХ – оба на готово идентичан начин посредно извлаче дефиницију детета из одредбе да је пунолетно лице оно које је навршило 18 година живота, из чега произлази да је дете свако лице до навршених 18 година живота.

Оно што можемо закључити јесте да нема неких одступања код саме дефиниције детета у ова два правна система.

Осим дефиниције детета, сличност се огледа и у томе што су обе државе настојале да уграде стандарде КПД о изражавању мишљења детета у своје законодавство. То је најпре видљиво у породичноправним односима, где дете које је способно да формира своје мишљење има право на слободно изражавање тог мишљења. Овде се уочава и прву разлику између ова два законодавства. Наиме, у РС, дете које је навршило 10 година живота има право да непосредно изрази своје мишљење у судском и управном поступку у коме се одлучује о његовим правима или да се обрати суду, само или преко другог лица, односно установе и затражи помоћ у остваривању свог права на изражавање мишљења, док ће у РХ детету млађем од 14 година суд омогућити да изрази мишљење путем посебног скрбника (стратеља) или друге стручне особе. Дакле, у РХ се за изражавање мишљења детета без посебног старатеља захтева старост од 14 година, док се у РС захтева да је дете навршило 10 година живота како би непосредно изразило своје мишљење, само или преко заступника. То нас доводи до још једне разлике у законодавствима а то је да, за разлику од РС у којој уколико између детета и његовог законског заступника постоји сукоб интереса, суд поставља детету привременог старатеља, у РХ колико су радње детета и његовог законског заступника у супротности, суд је дужан да на основу конкретних околности, а поготово добробити детета, процени чије ће радње узети у обзир.

У погледу права на изражавање мишљења дете у здравственом систему држава такође има сличности, са малим разликама у погледу старости детета потребном на

пристанак за предузимање медицинског захвата. Наиме, у РС по, Закону о здравственој заштити, та граница креће од 15. године живота, док је у РХ, по Обитељском Закону, та је граница померена за једну годину навише, те износи 16 година.

На крају може се сумирати да је српско и хрватско законодавство доста слично у примени КПД и да бар по слову закона поштују право на партиципацију детета. Такође, идентични су проблеми који се јављају у пракси приликом примене ових закона и потешкоће са којима се и деца, одрасли, стручна лица и државни органи сусрећу у још неприхваћеној чињеници, а то је да и деца имају права и да их треба поштовати.

ЗАКЉУЧАК

Право детета на партиципацију један је од основних принципа који је гарантован међународним, регионалним и националним документима и представља лично и недељиво право сваког детета. У данашњем савременом друштву, полако се развија свест о томе да су деца, као и одрасли, активни субјекти права и да могу да одлучују о стварима које их се тичу. Партиципативна права детета одиграла су велику улогу у томе да се свест о детету промени, те да се оно посматра као активни носилац права и интереса. Међутим, процес довођења детета у правни положај који имају одрасли је захтеван, веома спор и не одвија се у свим земљама на исти начин и истом брзином, већ је условљен многим факторима, а неки од њих су: традиционално схватање и поимање детета и детињства, култура, схватање да су деца неодговорна, незрела, недорасла да учествују у сложеним процесима и доношењу битних одлука, чак иако се оне односе на даљи ток њиховог живота, недовољно развијено национално законодавство, недостатак едукације и програма о правима детета за правнике, судије, психологе, наставнике, здравствене раднике и друга стручна лица.

Право детета на партиципацију у Републици Србији, у областима друштвеног живота и питањима која се постављају у систему правосуђа, образовања, здравствене и социјалне заштите, и другим областима је поприлично сужено. Разлози за то су вишеструки. На пример, не постоји адекватан и потпун законски оквир овог права у наведеним сферама живота, затим нису разрађени механизми који омогућују деци да се чује њихов глас, већ је њихова партиципација само слово на папиру у неким законима, а питање је када ће се оно примењивати у пракси. За промену оваквог стања, неопходно је предузети низ мера које ће пре свега бити усмерене на краткорочне циљеве остваривања овог права, да би оно временом заживело. Неопходно је мењати друштвену свест о деци и однос одрасли-деца, почев од родитеља, до наставника, професора, педагога, лекара, социјалних радника.

Када је реч о законодавству Републике Хрватске, неминовно је да постоје прописи кроз које се провлачи право детета на партиципацију, и то на задовољавајућем нивоу. Партиципација деце кроз приказане аспекте живота детета је добро нормирана, али не постоје закони који су у потпуности прилагођени деци. Обитељски закон у многим одредбама препознаје дете као активног учесника у остваривању својих права, не ограничавајући се при томе само на круг породице. Међутим, постоји и негативни контекст

законодавства у погледу остваривања овог права, и то: превише задатих мера и циљева у стратешким документима, непостојање механизма праћења и евалуације закона и других националних докумената, непостојање механизма за санкционисање у случају повреде права детета и непостојање адекватног приступа према деци, тј. према деци се у остваривању њихових права поступа у потпуности као према одраслима, а постоји потреба да деца добију материјале и све друге потребне документе који су прилагођени њима.

ПОПИС КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- Alinčić, M. Hrabar, D. Jakovac-Lozić, D. Korać Graovac, A. (2007). Obiteljsko pravo. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu;
- Atkinson, J. (1984). Criteria for Deciding Child Custody in the Trial and Appellate Courts. Family Law Quarterly. Vol. 18. 8-36.
- Campbell, K. Rose-Krasnor, L. (2007). „The Participation Rights of the Child“ y “A Question of Commitment – Children’s Rights in Canada”
- Car, S, Jeđud Borić (2016) „Participacija djece u školi“ u Školski vjesnik : časopis za pedagoška i školska pitanja br. 65; 117-136
- Grude Flekkøy, M. Henever Kaufman, N. (1997). “The Participation Rights of the Child – Rights and Responsibilities in Family and Society”
- Hrabar, D. (2012). Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava - poseban zastupnik djeteta, u: „Što djeci znači Konvencija o ostvarivanju dječjih prava?“, ur. Pravobranitelj za djecu, Zagreb, 2012;
- Hrabar, D. (2013). Nova procesna prava djeteta - europski pogled, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, Vol. IV No. 1, 2013, 65-76;
- Hrabar, D. (2020) Postmoderno doba kao predvorje negacije dječjih prava, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god 57, 3/2020, str. 657-688
- Jakovac-Lozić, D. (2017). Hrvatska obitelj u procijepu između tradicionalna poimanja i međunarodnih očekivanja, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, str. 1-33;
- Jeđud Borić, I. Mirosavljević, A. Koller-Trbović, N. Širanović, A. Car S. Kušević, B. (2017) „Poštujmo, uključimo, uvažimo – Analiza stanja dječje participacije u Hrvatskoj“ [Electronic version] Преузето: 15.06.2021. године https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Analiza_stanja_djecje_participacije_u_Hrvatskoj.pdf
- Laklija, M. Pećnik, N. Sarić, R. (2005) „Zaštita najboljeg interesa djeteta u postupku razvoda braka roditelja“ Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada br. 12; str. 7-37;
- Lansdown, G. (2005), “Can you hear me? The Right of Young Children to Participate in Decisions Affecting Them”, Working Papers in Early Childhood Development, Vol. 36;, Bernard van Leer Foundation; [Electronic version] Преузето: 15.06.2021. године <http://www.bibalex.org/Search4Dev/files/282624/114976.pdf>
- Lansdown, G. (2010). The realisation of children’s participation rights: critical reflections, 2010 y A Handbook of Children and Young People’s Participation – Perspective from theory and practice, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York;

Lansdown, G. (2011). "Every child's right to be heard, A resource guide on the UN Committee on the rights of the child general comment No. 12", London, [Electronic version] Преузето: 15.07.2021. године www.unicef.org/adolescence/files/Every_Childs_Right_to_be_Heard.pdf

Аврамовић М. (2014) Када смо питани, а не испитивани – приручник за консултације са децом у покрету, Save the children;

Апостоловић, Б. (2006). Вршење родитељског права: у: Слијепчевић, Д. (ур). Билтер судске праксе Врховног суда Србије бр.2. Београд 304-324

Банић, М. Петровић, М. Стевановић И. (2011): Анализа законодавства Републике Србије с аспекта права детета, Центар за права детета Београд;

Влашковић, В. (2014) „Начело најбољег интереса детета у породичном праву“, Докторска дисертација, Правни факултет, Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, преузето 15.11.2021. године:
<https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/5352/Disertacija2704.pdf?sequence=6&isAllowed=y>

Враћешевић, Ј. (2008) Развојне компетенције као основа права детета на партиципацију, Филозофски факултет, Београд;

Враћешевић, Ј. (2012). Развојне компетенције и партиципација деце: од стварног ка могућем. Београд: Учитељски факултет;

Вучковић Шаховић, Н. (2001) Права детета и Конвенција о правима детета, Југословенски центар за права детета;

Вучковић Шаховић, Н. Петрушић, Н. (2015): Права детета, Правни факултет Универзитета у Нишу;

Јанић Љ. (2016). Право детета на слободно изражавање мишљења у поступку за лишење родитељског права; у: Ђурђић, В. и Лазић, М. (ур.), Зборник радова студената докторских студија права, Ниш, 2016, Правни факултет Универзитета у Нишу, 177-191;

Јањић-Комар М., Обретковић М., (1996) Права детета – права човека, Београд, Удружење Правника Србије за социјално право;

Коалиција невладиних организација из Србије (2008). Примена Конвенције о правима детета у Републици Србији, Центар за права детета, Београд;

Палачковић, Д. (2006). Конвенција о правима детета и Породични закон; у Станковић, Г. (ур.). Научна конференција „Новине у породичном законодавству“. Ниш: Правни факултет. 23-38;

Петрушић, Н. (2006). Заступање детета у парници; у: Правни живот бр.10/2006, Београд, 2006, 169-191;

Петрушић, Н. (2006). Право детета на слободно изражавање мишљења у новом породичном праву Републике Србије; у Станковић, Г. (ур.). Научна конференција „Новине у породичном законодавству“. Ниш: Правни факултет. 99-117;

Петрушић, Н. Петровић, М. Пејовић Милованчевић, М. Ћук Миланков, Д. Јовић, С. (2015). Смернице за учешће детета у грађанским судским поступцима и процену најбољег интереса детета. Београд: Центар за права детета.-Стање права детета у РС 2019.године;

Поњавић З., (2013) Породично право, Крагујевац, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Институт за правне и друштвене науке;

Станковић Г., Процесни положај центра за социјални рад као органа старатељства у грађанском судском поступку, реферат са Стручног скупа: „Процесни положај центара за социјални рад пред судовима“, 26. и 27.09.2013., Дивчибаре,

Станковић, Г. (2007). Грађанско процесно право, *I свеска, Грађанско процесно право*, Правни факултет Универзитета у Нишу;

Ђорац С. (2014) Право детета на изражавање мишљења у судском поступку, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 66, 325-341;

Ђорић, Д. (2019). О сличностима и разликама дефиниција појмова „малолетно лице“ и „дете“ у домаћем позитивном праву, Правна традиција и савремени правни изазови, Правни факултет у Новом саду; 33-34

Церовић, И (2019) „Препоруке Комитета за права детета; На пола пута — шта је до сада урађено и шта нам предстоји; Предлози Коалиције за мониторинг права детета у РС“; Центар за права детета,

ПОПИС ОСТАЛЕ ИСТРАЖИВАЧКЕ ГРАЂЕ

Committee on the Rights of the Child, Concluding observations on the combined second and third periodic reports of Serbia, преузето 15.09.2021:

http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/concluding_observations_on_the_combined_second_and_third_periodic_reports_of_serbia.pdf

European Convention on the Exercise of Childrens Rights (Council of Europe, ETS No. 160)

European Strategy for Child and Adolescent Health and Development, WHO, 2005 – преузето 28.01.2022. године https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0003/81831/E91655.pdf

General Comment No. 12 (2009) The Rights of the Child to be Heard. Committee on the Rights of the Child. [Eletronic version]. преузето 15.6.2021.
<http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>

Obiteljski zakon (Narodne Novine br. 103/15, 98/19 i 47/20)

Resolution adopted by the General Assembly on the report of the Ad Hoc Committee of the Whole. A world fit for children. 6th plenary meeting 10 May 2002.

Zakon o pravobranitelju za djecu (NN, br. 73/2017.)

Влада Републике Србије, Други и трећи периодични извештај о примени Конвенције о правима детета, Београд, 2014;

Влада Републике Србије, Иницијални извештај о примени Конвенције о правима детета за период 1992-2005. године, Београд, 2007;

Влада Републике Србије, Савет за права детета, Национални план акције за децу (НПА), Београд, 2004;

Закључна разматрања Комитета за права детета - CRC/C/SRB/CO/2-3 од 03.02.2017. године, преузето 21.12.2021. године

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRC/Shared%20Documents/SRB/CRC_C_SRB_CO_2-3_26579_E.pdf

Закључне примједбае о комбинираном трећем и четвртном периодичном извјешћу Хрватске преузето 21.02.2022. године:

<https://demografijaimladi.gov.hr/UserDocsImages/Direktorij%201/Zakljucne%20primjedbe%20o%20kombiniranom%20trećem%20i%20četvrtom%20izvješću%20Hrvatske.pdf>

Закон о заштити права пацијената („Народне Новине“ бр.169/2014)

Закон о извршењу и обезбеђењу, Службени гласник РС, бр. 106/2015, 106/2016 - аутентично тумачење, 113/2017 - аутентично тумачење и 54/2019

Закон о основама система образовања и васпитања, „Сл.гласник РС“, бр. 88/2017, 27/2018-др. закон, 10/2019 и 6/2020

Закон о парничном поступку „Службени гласник РС“ бр. 72/2011, 49/2013-одлука УС, 74/2013-одлука УС, 55/2

Закон о поступку прекида трудноће у здравственим установама, Службени гласник РС, бр. 16/95 и 101/2005 - др. Закон

Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, „Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 15/90 и „Сл. лист СРЈ – Међународни уговори“, бр. 4/96 и 2/97

Закон о седиштима и подручјима судова и јавних тужилаштава, „Службени гласник РС“, бр. 101/2013;

Закон о седиштима и подручјима судова и јавних тужилаштава, „Службени гласник РС“, бр. 101/2013

Закон о социјалној заштити, Службени гласник РС, бр. 24/2011

Закон о социјалној skrби (Народне новине, бр. 157/13)

Заштитник грађана и повереник за заштиту равноправности (2011) Права детета у међународним документима, приступљено: 05.01.2021.године:

https://www.ombudsman.rs/attachments/2145_PDFPrava_detet_u_medjunarodnim_dokumentimaF.pdf

Заштитник грађана, Мишљење на Нацрт закона о праву детета и Заштитнику права детета, бр. 353-50/19, Београд, 2019;

Заштитник грађана-Посебан извештај заштитника грађана „Стање права детета у Републици Србији“, Београд, 2018;

Извештај о спроведеној јавној расправи о Нацрту Закона о правима детета и Заштитнику права детета, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, бр. 560-01-00375/2019-21, Београд, 2019.

Национална стратегија за права деце у Републици Хрватској за раздобље од 2014. до 2020.године – Министарство социјалне политике и младих, 2014, стр 26 – преузето 21.01.2022.године: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Strategije%20-%20OGP/socijalna%20politika/NACIONALNA%20STRATEGIJA%20ZA%20PRAVA%20DJECE%20U%20RHZA%20RAZDOBLJE%20OD%202014.%20DO%202020.%20GODINE%5B1%5D.pdf>

Национални план акције за децу 2004.-2015.године, Републике Србија, Београд, 2004.године, преузето 25.02.2022.године:

<http://www.savetzapravadeteta.gov.rs/doc/dokumenta/Nacionalni-plan-akcije-za-decu-2004.-2015.god.pdf>

Нацрт Закона о правима детета и Заштитнику права детета, приступљено:
05.01.2021.године: <https://www.minrzs.gov.rs/sr/konkursi/nacrt-zakona-o-pravima-deteta-i-zastitniku-prava-deteta-javni-poziv-za-javnu-raspravu>

Породични Закон „Службени гласник РС“, бр. 18/2005 и 72/2011;

Посебан извештај Заштитника грађана „Стање права детета у Републици Србији“ израђен је уз подршку Дечјег фонда Уједињених нација (УНИЦЕФ) 2018, стр. 70. преузето
21.01.2022.године
<https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebni-izvestaji/5949-p-s-b-n-izv-sh-z-sh-i-ni-gr-d-n-s-nju-pr-v-d>

Правилник о начину прибалања мишљења детета, „Народне новине“ бр.123/2015

Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад,
Службени гласник РС, бр. 59/2008, 37/2010, 39/2011 - др. правилник и 1/2012 - др.

Редовни годишњи извештај Заштитника грађана за 2017.годину, стр. 5, преузето
29.03.2022.године
<https://www.ombudsman.rs/attachments/article/5671/Godisnji%20izvestaj%20za%202017.%20godinu.pdf>

Универзална декларација о људским правима (Генерална скупштина УН, 1948) преузето
21.01.2022.године:
<https://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/medjunarodna-dokumenta/UJEDINJENE-NACIJE/univerzalnadeklaracijalat.pdf>

Устав Републике Србије. „Службени гласник РС.“ бр. 98. 2006;

Устав Републике Хрватске, „Народне новине“бр. 56/90, 135/97,08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10 и 05/14

САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ

Рад је посвећен праву детета на партиципацију у правним системима Републике Србије и Републике Хрватске. Право детета на партиципацију један од основних принципа који је гарантован међународним, регионалним и националним документима и представља лично и недељиво право сваког детета.

Идеја за рад простекла је из чињенице да су партиципативна права детета одиграла велику улогу у томе да се свест о детету као индивидуи промени, те да се дете посматра као активни носилац права и обавеза, међутим практична примена и имплементација у законодавство нису на истом нивоу у свим државама.

У раду су анализирани законске одредбе којима су партиципативна права деце имплементирана у правне системе Републике Србије и Хрватске, а пре свега у областима образовања, социјалне заштите, здравства и правосуђа.

У раду је направљена компарација наведених правних система и утврђено је да су пре свега, обе државе ратификовале КПД и да се она примењује кроз законе и подзаконске акте обеју држава, као и то да ниједна од ових држава нема општу прихваћену дефиницију детета. Породични закони РС и Обитељски закон РХ - оба на готово идентичан начин посредно извлаче дефиницију детета из одредбе да је пунолетно лице оно које је навршило 18 година живота, из чега произлази да је дете свако лице до навршених 18 година живота.

Такође, правни системи поменутих држава претендују да у своје законодавство уграде стандарде КПД, а то је најпре видљиво у породичноправним односима, где уочавамо и разлику између ова два законодавства. Разлика се огледа у томе што у Републици Србији дете које је навршило 10 година живота има право непосредно изрази своје мишљење у судском и управном поступку у коме се одлучује о његовим правима или да се обрати суду, само или преко другог лица, односно установе и затражи помоћ у остваривању свог права на изражавање мишљења, док се то право детету у Републици Хрватској омогућава тек са навршених 14 година.

Имплементирање одредби о праву детета на партиципацију у правне системе поменутих држава дефинитивно има за циљ да се дете посматра као индивидуа, да му се омогући да слободно изрази своје мишљење у сферама свог живота као и да се посредно утиче на свест друштва о детету и детињству и подстакне едукација у правима детета за

правнике, судије, психологе, здравствене раднике и друга стручна лица која су у сталном контакту са децом.

Кључне речи: партиципативна права, права детета, изражавање мишљења детета

SUMMARY AND KEYWORD

THE CHILDREN'S PARTICIPATION RIGHTS IN THE LEGAL SYSTEMS OF THE REPUBLIC OF SERBIA AND THE REPUBLIC OF CROATIA

The paper is devoted to children's participation rights in legal systems of Republic of Serbia and Republic of Croatia. Child participation is one of the core principles guaranteed by international, regional and national documents and represents a personal and inalienable right of each child.

The idea for this paper came about from the fact that children's participation rights have played a large role in changing the perception about a child as an individual. In modern times, a child is viewed as an active bearer of rights and duties. However, practical application and implementation in legislation are not all on the same level across different countries.

In this paper, I analyzed provisions by which children's rights have been implemented in the legal systems of Serbia and Croatia, primarily in areas of education, social security, health and justice.

In this paper, a comparison is made between aforementioned legal systems and it is determined that foremost, both countries have ratified CRC and have been applying it throughout their law and bylaws, as well as that neither of these countries has a generally accepted definition of a child. Family laws of Serbia and Croatia both draw their definition of a child indirectly from legislation saying that an adult is a person who has turned 18 years old, from which it follows that a child is a person that hasn't turned eighteen.

Also, legal systems of these two countries are gradually embedding CRC standards in their legislation, which is first seen in family law, where we can notice the difference between these two legislations. The difference can be seen in the fact that in Serbia, a child which has turned 10 years

old has a right to directly express their opinion in judicial and administrative procedures about their rights, or to talk to the court, either by themselves or through a person or institution, and request assistance in realizing their right to express an opinion. On the other hand, in Croatia, that right is granted to a child only when it turns 14 years old.

Implementing provisions about children's participation rights in legal systems of aforementioned countries has the goal of viewing a child as an individual and allowing them to freely express their opinions. It also has the goal of indirectly affecting the social consciousness regarding children, as well as encouraging education of professionals which frequently work with children on the topic of children's rights.

Keywords: participation right, children rights, children expressing opinions.

БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА

Јована Марковић је рођена дана 27.11.1995. године у Лесковцу. Завршила је Гимназију у Лебану 2014. године са одличним успехом и као носилац Вукове дипломе.

Основне академске студије на Правном факултету Универзитета у Нишу уписала је школске 2014/2015, а дипломирала 19.04.2019.године са просечном оценом 8,20. По завршетку студија обавила је приправнички стаж у Основном суду у Лебану, као судијски приправник.

Мастер академске студије модул ужа грађанскоправна научна област уписала је школске 2019/2020.године.

Дана 28.01.2022. године положила је правосудни испит у Београду, а од 21.02.2022.године своју каријеру наставила је као тужилачки сарадник у Основном јавном тужилаштву у Нишу.

Говори српски и енглески језик

УПИТНИК ЗА ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА ИЗ СПИСА ПРЕДМЕТА

Тема студијског истраживачког рада:

ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА ДЕТЕТА-ПРАКСА ОСНОВНОГ СУДА У ЛЕБАНУ

Предмет истраживања:

Судски предмети у породичним стварима правноснажно окончани 2018. године.

Истраживач: Марковић Јована

Број индекса: М-033/19-О

Датум: _____ године

У _____

Основни суд у Лебану

Број предмета: _____

1. Предмет поступка је:

- а) брачни спор
- б) спор о материнству и очинству
- в) спор за заштиту права детета и спор за вршење, односно лишење родитељског права
- г) спор за поништење усвојења
- д) спор за издржавање детета
- ђ) спор за заштиту од насиља у породици

2. Поступак се води као:

- а) главни поступак
- б) адхезиони поступак

3. Поступак је покренут:

- а) тужбом
 - а1) детета
 - а2) родитеља детета
 - а3) органа старатељства
- б) предлогом
- в) *ex officio*

4. Дете у поступку је у својству:

- а) учесника
- б) странке
- в) сведока

5. Узраст детета коме у поступку треба омогућити да изрази мишљење:

- а) 0-9
- б) 10-14
- в) 15-17

(Напомена: уколико се у парници одлучује о правима више детета за свако дете поунити посебан упитник)

6. Ако детету о чијим се правима у поступку одлучује није омогућено да изрази мишљење, да ли су разлози за такво поступање суда образложени у пресуди која је донета у поступку?

а) јесу, на следећи начин:

б) нису

7. Дете у поступку заступа:

- а) законски заступник
- б) колизијски старатељ
- в) привремени заступник

8. Да ли је у току поступка суд утврдио мишљење детета?

а) није,

а1) -суд је у пресуди образложио из којих разлога је то учињено:

а2)-суд у пресуди није образложио у из којих разлога то није учинио.

б) јесте

9. На који начин је дете изразило своје мишљење ?

- а) непосредно пред судом
- б) посредно

(Напомена: У зависности од одговора на питање број 9, поунити остатак упитника, тј. уколико је одговор под а), поунити питања почев од питања број 10 до питања броја 23, а уколико је одговор под б), поунити питања почев од броја 24 до броја 31, а остатак упитника почев од питања број 32 поунити независно од одговора на ово питање)

10. Да ли је дете обавештено о свом праву да може слободно да изрази своје мишљење у судском поступку?

- а) јесте
- б) није

11. Да ли је дете обавештено о томе да је изражавање мишљења његово право, а не обавеза?

- а) да
- б) не

12. Да ли су детету пружене неопходне информације/обавештења да би могло да формира своје мишљење?

а) да, и то следеће:

б) не

13. Да ли је детету указано на значај његовог израженог мишљења, на то како његово изражено мишљење у судском поступку може утицати на исход поступка, на његов даљи живот и живот њему блиских људи?

- а) јесте
- б) није

14. Да ли је детету указано на то коме може да се обрати у случају да промени своје мишљење?

- а) да
- б) не

15. Ко је детету пружио неопходне информације?

- а) суд
 - б) законски заступник
 - в) колизијски старатељ
 - г) посебан заступник
 - д) стручно лице из центра за социјални рад
 - ђ) неко друго стручно лице
-

16. Да ли је процењена способност детета да формира мишљење и на који начин?

- а) да, то је учинио
-
-

- б) не

17. Каква је одлука донета поводом процене способности детета да формира сопствено мишљење?

- а) дете је способно да формира сопствено мишљење
 - б) дете није способно да формира сопствено мишљење, из следећих разлога:
-
-
-

18. Где је дете саслушано?

- а) у судници
 - б) у посебно опремљеним просторијама суда
 - в) у другим просторијама које је суд сматрао прикладним
-

19. Ко је обавио разговор са дететом ради утврђивања његовог мишљења?

- а) суд
- б) орган старатељства
- в) законски заступник
- г) неко друго стручно лице

20. Да ли је сем лица које је обавило разговор са дететом било присутно још неко лице?

- а) да, било је присутно административно особље
- б) да, било је присутно лице на захтев детета
- в) није било присутно друго лице

21. Да ли је дете обавештено о томе да може изразити мишљење у присуству лица које само изабере?

- а) да
- б) не

22. Каква је садржина израженог мишљења детета?

23. Да ли је констатовано да су на дете вршени недопуштени утицаји од стране родитеља или других лица који су заинтересовани за исход спора, и ако јесте, о којим индикаторима је реч?

а) јесте, на следећи начин

б) није констатовано

24. Ако је дете посредно изразило мишљење, ко је утврдио и пренео суду мишљење детета?

- а) Центар за социјални рад
- б) школски психолози
- в) дечији психијатра
- г) неко друго лице

25. Да ли је суд образложио зашто је посредно изражавање мишљења детета у складу са његовим најбољим интересом?

а) да, на следећи начин

б) не

26. Да ли у судском налогу који је упућен Центру за социјални рад, уколико оно обавља разговор са дететом ради утврђивања мишљења детета постоји захтев да аутентична садржина мишљења детета треба да буде одвојена од налаза и мишљења наведене установе као специјалног вештака?

- а) да
- б) не

27. Да ли у списима предмета постоји транскрипт разговора са дететом уколико је разговор обављен са установом/стручним лицем?

а) да, постоји

б) не, достављен је само поднесак са налазом и мишљењем установе/стручног лица без аутентичне садржине мишљења детета

28. Шта се може закључити из транскрипта детета уколико постоји?

(укратко уписати најбитније из транскрипта)

29. Уколико не постоји транскрипт разговора са дететом, шта се може закључити из дописа/извештаја установе која је обавила разговор са дететом?

(укратко уписати најбитније из дописа/извештаја)

30. Да ли се из извештаја може утврдити којим техникама се установа користила приликом утврђивања мишљења детета?

а) да, то су следеће технике:

б) овај податак не постоји у извештају који је достављен суду

31. Да ли је суд уважио мишљење детета које је посредно утврђивано?

а) да

б) не, из следећих разлога:

32. Да ли суд сматра да је изражено мишљење детета у складу са његовим најбољим интересом?

а) да

б) не

образложење (видети из одлуке):

33. Да ли је изражено мишљење детета у битној мери утицало на одлуку суда?

а) да

б) не

34. Да ли је одлука суда у супротности са израженим мишљењем детета?

а) да, уз образложење:

б) није

35. Да ли је против судске одлуке изјављен редован правни лек и да ли је одлука побијана у делу који се тиче мишљења детета?

а) да, али одлука није побијана у том делу

б) да, жалба се односи на тај део одлуке суда

в) против одлуке није изјављен правни лек

36. Каква је одлука Апелационог суда поводом изјављене жалбе?

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА**

Име и презиме аутора мастер рада: Јована Марковић

Наслов мастер рада: Право детета на партиципацију у правним системима Републике Србије и Републике Хрватске

Ментор: Проф. др Невена Петрушић

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предао Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____

Потпис аутора

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да је мастер рад, под насловом Право детета на партиципацију у правним системима Републике Србије и Републике Хрватске пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивао на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио ауторска права, нити злоупотребио интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: Јована Марковић

У Нишу, _____

Потпис аутора
